

Szembesítés

A VILÁGNÉZETI NEVELÉS HELYZETE ÉS FELADATAI EGY FELMÉRÉS TÜKRÉBEN A PÉNZÜGYI ÉS SZÁMVITELI FŐISKOLA SALGÓTARJÁNI INTÉZETÉBEN

Az olvasó a cím láttán bizonyára a legszívesebben tovább lapozna, azt gondolván, hogy már megint felmértek valakiket, már megint kitöltöttek egy nagy halom kérdőívet, feldolgozták, most pedig levonják és közzéteszik azt a következtetést, amit már úgys mindenki régen tud.

Valóban, majdnem pontosan így történt. Az 1980/81-es tanévben az első év-folyam 95 nappali tagozatos hallgatóját kértük meg, hogy válaszoljon arra a közel 100 kérdésre, amit szociológusok e célra összeállítottak. Két év elteltével, az 1982/83-as tanévben (immár harmadévesen) a kritikai megjegyzéseik alapján módosított kérdőívet ismét kitöltötték a hallgatók. A kódolás és a számítógépes feldolgozás után következett az elemzés. És itt térnek el az események a feltételezett olvasói vélekedéstől, mert az adatok számtalan olyan összefüggést hoztak felszínre, melyek eddig az intézet oktatói előtt is rejtve maradtak. Pedig a nagy egyetemekhez és főiskolákhoz mérten kis létszámú intézetünkben bensőséges viszonyok uralkodnak: minden oktató személyesen ismeri a hallgatókat, részt vesznek rendezvényeiken, támogatják őket a tanulásban, segítik politikai, kulturális és sporttevékenységüket, bevonják tudományos munkájukba stb. Tehát állandó személyes kapcsolatban dolgozik tanár és diák. Ezért gondolhattuk, hogy a felmérésből levonható konklúziókat a vizsgálattól függetlenül is ismerjük. Tévedtünk. Már az anyaggal való első találkozás kapcsán is számtalan új szempont, mérlegelendő körülmény, megfontolásra érdemes megoldási mód mutatkozott, melyek felkeltették oktatóink érdeklődését. A terjedelmes adatmennyiség minden lényeges összefüggését azonban még ma sem dolgoztuk fel maradéktalanul. Eddig csupán két vetületét, két szeletét vizsgáltuk meg a rendelkezésünkre álló információknak. Az egyik: az oktatott tantárgyak által nyújtott világnézetű nevelés lehetőségei és megvalósításának gyakorlati feladatai intézetünkben. A másik vizsgált terület, politikai-ideológiai munkánk helyzete, valamint a párt- és KISZ-szervezet tennivalói a hallgatók színvonalasabb világnézetű nevelése érdekében.

Ezúttal a felmérésben szereplő kérdések közül két problémakört emelek ki. Az egyik a hallgatók viszonya a marxizmus-leninizmushoz, a másik, a vallásos világnézetűről alkotott felfogásuk.

Arra törekedtem, hogy e két kérdés kapcsán lehetőleg azok is képet alkothassanak az intézetünkben folyó világnézetű nevelő munka egészéről, akik más információforrással nem, vagy alig rendelkeznek. Ezért az olvasónak a kifejtés során időnként jogos hiányérzete támadhat a részleteket is megvilágító, számokban és statisztikai adatokban kifejezhető érvek viszonylag kis mennyisége láttán. Talán nem érdektelen tehát megjegyezni, hogy egy, a jelenleginél terjedelmesebb változat – táblázatokkal és grafikonokkal kiegészítve – előreláthatóan 1984. év folyamán, szakmai folyóiratban megjelenik.

A közeljövőben ugyanczen vizsgálati anyag alapján elemezzük a különböző özművelődési területeknek a világnézetű nevelésben betöltött szerepét, ezt

követően a hallgatók körében végzendő pártépítési munka lehetőségeit és aktuális feladatait. Végül megvizsgáljuk a hallgatók politikai érdeklődésének és aktivitásának fokát, a munkához, a tanuláshoz való viszonyát és választott szakmájukról alkotott véleményüket.

Mielőtt a vizsgálati eredmény részletesebb ismertetésére rátérnék, álljon itt néhány – világnézeti szempontból releváns – adat, amely a hallgatók családi hátterét jellemzi.

A hallgatók 44 százalékának apja fizikai munkás
 31 százalékának anyja fizikai munkás
 19 százalékának mindkét szülője fizikai munkás
 6 százalék nem válaszolt.

A hallgatók 43 százalékának családjában van párttag
 51 százalékának nincs párttag
 6 százalék nem válaszolt.

Vallásos környezetben nőtt fel a hallgatók	20 százalék
Részben vallásos környezetben	43 százalék
Vallástalan környezetben	44 százalék
Nem válaszolt	2 százalék

A szülők foglalkozására vonatkozóan természetesen e felmérés előtt is pontos adatokkal rendelkezett intézetünk, de a családban élő párttagokról, a környezet teista vagy ateista voltáról eddig nem voltak megbízható ismereteink.

Amikor a hallgatóknak a marxizmus-leninizmushoz való viszonyát vizsgáltuk, mindenekelőtt arra kerestünk választ, hogy reális képet alkotnak-e önmagukról, azaz képesek-e megítélni saját világnézetük tartalmát, állapotát. Fel tettük tehát a kérdést: Milyen a világnézet? Materialista? Marxista? Idealista? Vallásos? Kiforratlan? stb. (A kérdések felsorolása nem teljes.) A legfontosabb tendenciák kimutatása érdekében – bizonyos mértékig még a leegyszerűsítés veszélyét is vállalva – a válaszokat típusuk alapján három csoportba soroltam be. Ily módon megállapítható, hogy a hallgatók 72 százaléka marxistának, illetve materialistának, 13 százalék a idealistának vagy vallásosnak, 12 százalék a kiforratlan világnézetűnek vallotta magát (3 százalék nem válaszolt).

Ezek az adatok rendkívül fontos információkat hordoznak számunkra. Mindenekelőtt azt a pozitív tényt tükrözik, mely szerint hallgatóink döntő többsége elfogadja, magáénak vallja a marxista-leninista ideológiát. Ez a helyzet még akkor is öröndetes, ha a különféle kontrollkérdések kapcsán kiderül, hogy a hallgatók önmagukról alkotott képe és világnézetük valóságos állapota nem fedí pontosan egymást. A további válaszok során ugyanis valamivel kevesebben adtak helyes marxista megoldást a kérdőíveken megfogalmazott problémákra, mint ahányan marxistáknak vallották magukat. Többen válaszoltak helytelenül, mint ahányan idealistáknak tekintették magukat. Végül: lényegesen többen válaszoltak helyesen, mint ahányan azt állították magukról, hogy kiforratlan világnézetűek.

Valójában tehát a hallgatók világnézeti állapota részben kedvezőbb, részben kedvezőtlenebb, de összességében jobb, mint amit saját magukról gondolnak.

Bizakodásra adnak okot a különböző évfolyamok mutatóinak összehasonlításából levonható következtetések is. Határozott jeleket találunk ugyanis arra vonatkozóan, hogy az első évfolyamtól fölfelé haladva egyre csökken, a harmadik évfolyam hallgatóinak világnézetéből pedig már jórészt eltűnik az ösztönösség. Helyét döntően a valóban tudományos dialektikus materialista világnézet foglalja el, amit egyre nagyobb tudatossággal igyekeznek elmélyíteni.

Hogy ezt lényegében sikerrel teszik, arra bizonyítékul szolgálnak azok a több irányból érkező információk, amelyekből kitűnik, hogy végzős hallgatóink első munkahelyükön igen aktívak. Azok is vállalnak és sikeresen teljesítenek társadalmi, politikai megbízásokat, akik főiskolai tanulmányuk három éve alatt nem az általunk elvárt mértékben vettek részt a közösség életében.

A fejlődés tehát egyértelműen kimutatható, mégsem szabad evidenciának tekinteni. A valóságban nincs szükségszerű megfelelés az életkor és a tudatosság foka között, sőt a marxizmus tanulmányozására fordított idő és a tudatosság fejlettségi szintje között sem.

A számunkra kedvezőnek tekinthető eredmények mellett is változatlanul fontos teendőink közé tartozik oktató-nevelő munkánk állandó javítása. Mindenekelőtt tovább kell emelnünk a marxizmus-leninizmus oktatásának színvonalát, hatékonyságát és fejleszteni módszertani kultúránkat. Erre vonatkozóan intézetünkben az elmúlt évek során több megoldási javaslat született, melyek közül néhányat azóta is sikeresen alkalmazunk.

Az elemzés hatására az eddiginél is nagyobb hangsúlyt helyezünk oktatóink felkészültségének fokozására, politikai érzékenységének, tájékozottságának javítására.

A jövőben több figyelmet fordítunk a marxizmus oktatása során jelentkező pszichológiai tényezőkre is, nevezetesen arra, hogy mint azt Földesi Tamás írja egyik cikkében: „*Minden ideológiai tárgy oktatásának külön teherterele... , hogy a hallgatók nem tekintik magától értetődőnek a problémák marxista interpretálását. Eltérően a nem osztályjellegű tudományoktól, ahol általában nem merül fel kétség a tekintetben, hogy az oktató által előadottakat igaznak tekintés-e vagy sem.*” (Tájékoztató 1968/5. 133. old.)

Az ebből fakadó veszélyeket csak akkor kerülhetjük el, ha a jelenleginél gyorsabb ütemben fejlesztjük a hallgatók dialektikus gondolkodását, ha sikerül kialakítani bennük a helyes történelemszemléletet, ha képesek leszünk tovább fokozni érdeklődésüket a gazdasági, politikai, ideológiai, kulturális kérdések iránt, és ha a felkeltett érdeklődést ki is tudjuk elégíteni, azaz ha az új kérdésekre új módon reagálunk. Így növekedhet az esélyünk arra, hogy hallgatóink az ideológiai tárgyakban is fölismerik az objektivitást, ami gyorsíthatja a marxista világnézet meggyőződésen alapuló értelmi és érzelmi elsajátítását. Emellett változatlanul nagy figyelemmel kell segíteni a kollégium és a KISZ mozgalmi, közösségteremtő, közösségfejlesztő munkáját.

Feladataink eredményes megoldásához ismernünk kell a hallgatók véleményét azokról az információforrásokról, melyeknek fontos szerepet tulajdonítanak világnézetük formálásában.

A kérdőívek tanúsága szerint e tekintetben az első három helyet sorrendben a tömegkommunikációs eszközök, a marxizmus oktatása és a család foglalja el. Az ebből ránk háruló feladat nyilvánvaló: a filozófia, a politikai gazdaságtan, a tudományos szocializmus és a magyar munkásmozgalom története tantárgyak oktatását kell még hatékonyabbá és még vonzóbbá tenni, hogy jelenlegi kedvező helyzetüket megtarthassák és tovább javíthassák.

A hallgatók világnézetének formálásában – saját véleményük szerint – további fontos szerep jut a baráti körnek, a kollégiumi életnek, a KISZ-politikai vitaköröknek, tömegrendezvényeknek, alapszervezeti rendezvényeknek és a különféle vetélkedőknek. Ma már ennek figyelembevételével tervezzük és szervezzük hallgatóink szabadidős-programját.

A vallásos világnézetre vonatkozó kérdések köréből a továbbiakban kiemelten azokról lesz szó, amelyből a hallgatók valláshoz való viszonya olvasható ki.

Figyelemre méltó jelenség, hogy a megkérdezettek közvetlen csoporttársaitak nem tartják vallásosnak, vagy ha mégis, azt állítják, hogy arányuk mindenképpen 10 százalék alatt van. Csak egyetlen hallgató vélte úgy, hogy tanulótársainak több mint a fele vallásos.

Mivel a vallásos világnézetnek a főiskolás hallgatók körében gyakorlatilag semmilyen szerepe nincs, ezért nem is tartják szükségesnek az ellene való küzdelmet. A válaszadóknak csak 12 százaléka vélte úgy, hogy a meggyőzés eszközével fel kell lépni ellene. A többség (82 százalék) azt reméli, hogy a szocializmusban egyre csekélyebb lesz a vallás befolyása és egy idő után önmagától is megszűnik (6 százalék nem válaszolt).

Ez a talán túlzottnak is nevezhető türelmes magatartás valószínűleg annak a valóban helyes politikai törekvésnek a tükröződése, melynek elsődleges célja a háború elkerülése, a béke megóvása, a szocialista társadalom építése. Ennek érdekében minden becsületes, a realitásokkal számoló ember szövetséget alkot, legyen az vallásos vagy ateista. Ez azonban nem jelenthet lemondást a felvilágosító, meggyőző munkáról. Társadalmi haladásunk érdekében elengedhetetlenül szükséges, hogy egyre több ember – közöttük lehetőleg minden fiatal értelmiségi – tisztán lássa helyét, szerepét a világban, s cselekvőkészségét ne fékezze az irracionális, egy nemlétező szellemi hatalomba vetett hit.

Ezzel a problémakörrel függ össze az – a számunkra igen figyelemre méltó jelenség –, hogy a felszabadulás előtt általánosan uralkodó valláserkölc nyomai ma is fel-felbukkannak hallgatóink tudatában. A megkérdezetteknek közel 30 százaléka állítja ugyanis, hogy a vallás tartalmasabbá teszi az életet és erkölcsösebbé az embert. Furcsamód, ezt olyan fiatalok állítják, akik egyébként szinte teljes közömbösséget mutatnak a vallás minden megnyilvánulása iránt, s akiknek cselekvésében, magatartásában a valláserkölc még nyomokban sem lelhető fel. A hallgatók döntő többségének véleménye szerint (60 százalék) életvitelükben semmilyen szerepet nem játszik a vallás, mert – mint írják –, nem ad elfogadható magyarázatot az őket foglalkoztató kérdésekre (10 százalék nem válaszolt). Mégis, filozófiaelőadásokon, politikai vitakörökön az egyik legnagyobb érdeklődést kiváltó téma éppen a vallás. Ezen belül is, a vallás eredete és történetének fontosabb szakaszai, állomásai, megszűnésének körülményei.

Többek között ezek a problémák jelzik számunkra, hogy bár hallgatóink valóban nincsenek vallási befolyás alatt, hatásától mégsem függetleníthetjük magukat, hiszen olyan tudatformával állnak szemben, amely egyre csökkenő mértékben ugyan, de valamilyen módon mégis jelen van az emberek, így a fiatalok gondolkodásában is.

★

A világnézeti nevelés sohasem volt egyszerű feladat, ma sem az. A következő években pedig talán még az eddigieknél is több gondot fog okozni azok-

nak, akik ezzel hivatásszerűen foglalkoznak. A jelenlegi bonyolult nemzetközi helyzet, a meg-megújuló háborús fenyegetettség, belső gazdasági problémáink, mind kedvezőtlen hatást gyakorolnak a felnövekvő ifjúságra. Ennek tudatában szervezzük oktató-nevelő tevékenységünket, mely többek között arra irányul, hogy reális kép alakuljon ki hallgatóinkban az őket körülvevő világról, a szocializmusról, szocialista társadalmunk vívmányairól, elért eredményeiről, történelmi utunkról, forradalmi munkásmozgalmunkról, kitűzött céljainkról. Ugyanilyen fontosnak tartjuk a fejlődő országok és a modern kapitalizmus természetének megismertetését, hogy hallgatóink a dialektikus materializmus által megalapozott tudás birtokában eligazodjanak a világban, egyre nagyobb biztonsággal ismerjék fel a haladás irányát, a békéhez és a kommunista társadalomhoz vezető utat.

BACSKÓ PIROSKA

A világnézeti nevelés kérdésköréhez

A világnézeti nevelés – a közoktatáshoz hasonlóan – állandó feladata, alkotó eleme a politikai káderképzésnek és továbbképzésnek is. A feladat teljesítése ugyanakkor feltételezi a helyzetismeretet, az eredmények számbavételét, a propagandamódszerek átgondolását –, s az ezekre alapozott továbblépést.

Az MSZMP Központi Bizottsága 1976. október 26-án hozott, a pártpropaganda soron levő feladatait megfogalmazó határozatában önbírálóan azt állapította meg, hogy nem használtunk ki minden lehetőséget a materialista világnézet elterjesztésére és elmélyítésére. Ebből szükségszerűen következett a határozatban is előírt kötelezettség: a pártpropaganda, s ennek részeként a káderképzés minőségi javítása, személyiségformáló, nevelő szerepének – más nevelési területek mellett a világnézeti nevelésnek is – jelentős fejlesztése, s mindezekhez a módszertani kultúra tökéletesítése, a különféle feltételek biztosítása.

Az MSZMP Nógrád megyei Bizottság Oktatási Igazgatósága mind a helyzetértékelést, mind a feladatmeghatározást mértékadónak tekintette saját oktató-nevelő tevékenysége számára is. S – hasonlóan az országosan kibontakozott törekvésekhez – az elmúlt években a világnézeti nevelés javításán is fáradozott.

Őszintén el kell mondanunk: az elért eredményekkel még mindig nem vagyunk elégedettek. A világnézeti nevelés feladatainak, egycs szaktárgyak tanítása során realizálható lehetőségeinek átgondolása, különböző fórumokon történt vitatása csak elindított egy – több sikert, nagyobb hatékonyságot ígérő – folyamatot, de a minőségi változás érdekében sok még a tenivalónk. Optimizmusra, a nagyobb sikerbe vetett hitre ad alapot, hogy az elmúlt években az intézmény tanárai körében sok mindent tisztáztunk, felismertünk, s világnézeti nevelési terveinket egyre inkább ezekre építettük.

Érdemes ezek közül a felismerések közül párat konkrétan is áttekinteni, hiszen gondjaink, nehézségeink, s más oldalról lehetőségeink, terveink egy-egy csoportja van mögöttük.

Az oktatási igazgatóság felnőtt emberek képzését, nevelését végzi. Ebből adódóan számolnunk kell azzal, hogy a tanulmányaikat kezdő hallgatók már rendelkeznek világnézettel! Előképzettségüktől, műveltségüktől, de még életkoruktól függően is igen nagy azonban a szóródás: mennyire ösztönös, illetve tudatos, mennyire rendszerezett, illetve kaotikus, mennyire szilárd, illetve labilis ez a „hozott” világnézet? Nagyok az eltérések hallgatóink világnézetének természettudományos megalapozottságában is. Szerencsés homogenitás az említettekkel szemben, hogy a politikai káderképzés résztvevőinek túlnyomó többsége materialista, de legalább materialisztikus nézetekkel – sokszor csak vélekedéssel, homályos elképzelésekkel – kezdi tanulmányait.

Az eredményes világnézetű nevelés egyik fontos feltétele, hogy az osztályvezető tanár, a propagandista mennél pontosabban mérje fel: milyen alapokra építhet? A tanévkezdéskor, a tanfolyami munka indításakor végzett ismeretszint-felmérés, szemléletterképezés, ennél fogva nem „szociológiai játszadózás”, tudálékoskodás, hanem elengedhetetlenül fontos tájékozódás.

A hallgatók felnőtt korával függ össze a körükben végzendő világnézetű nevelés egy sor további vonása is. Ilyen például az, hogy nem csak „építeni” kell, hanem „lebontani” is: a marxista-leninista világnézet tudományos ismeretanyagának, osztályszempontúságának közvetítése, elfogadtatása, meggyőződéssé formálása csak akkor lehet eredményes, ha együtt jár a hibás elképzelések, a tévhitiek cáfolatával, lebontásával, meghaladásával.

A szóban forgó nevelőtevékenység érdekes befolyásolója a világnézet és más tudatformák kölcsönhatásának konkrét megjelenése hallgatóinknál. Arról van szó, hogy a világnézet magatartást, cselekvést befolyásoló, életutat orientáló hatása többnyire nem közvetlenül, hanem a politikai tudaton, az erkölcsi tudaton stb. keresztül érvényesül. Utóbbiak – miközben „egymással” is bonyolult kölcsönhatásokba lépnek – mintegy „ráépülnek” a világnézetre, a világnézetű állásfoglalásra, beállítódottságra.

Az oktatási igazgatóság hallgatóinak zöme a pártéletben, a munkásmozgalomban, egyszerűen a politikai szférában tevékenykedő vezető, tisztségviselő, aktivista. Ez azt jelenti, hogy többségük a politikán (politikai meggyőződésén, nézetein, gyakorlati tapasztalatain és tevékenységén) keresztül a világnézethez, nem pedig fordítva.

A politika oldaláról történő közelítés, s az ebben jellemző homogenitás igen nagy szerepet játszik abban, hogy a hallgató nem passzív alanya a világnézetű nevelésnek! Ellenkezőleg: partnere tud, s partnere akar is lenni a propagandistának – önmaga és tanfolyami társai világnézetű kérdéseinek megválaszolásában, esetleges kételyeinek eloszlításában, helyes nézeteinek tudományos érvekkel, gyakorlati tényekkel történő alátámasztásában, megszilárdításában. Ugyanebből a forrásból táplálkozik az önnevelés szükségességének és lehetőségeinek a hallgatók jó részénél tapasztalható felismerése és realizálása is.

A politika oldaláról történő, röviden vázolt közelítés az oktatók, a propagandisták számára több következtetésre szolgáltat alapot. Ezek közül itt azt említjük csupán, hogy a jelzett viszony: nagy lehetőség a marxista-leninista világnézet elfogadtatására! Olyan lehetőség, amelyet még nem aknázunk ki eléggé, amelynek realizálásában „adósságaink” vannak, de amelyet már felismertünk!

Indokolt szóvá tenni azt a következtetést is: ha a hallgatók zömének világnézete és politikához való viszonya olyan, mint azt fentebb vázoltuk, akkor az oktató-nevelő munkában (természetesen nem a kizárólagosság, hanem csupán a „jellemző mértékben”, a „főként...” értelmében) a világnézet, az egyes világnézetű kérdésekre adott tudományos válasz nem „kiindulási alap” a politika jobb megértéséhez, hanem „következtetés”, általánosítás, amelyhez tudományos és politikai-gyakorlati premisszákból juthatunk el.

Befolyásolja a munkát – intézményünk nevelési feladatai teljesítésének módját, módszereit is –, hogy be kell járnunk az említett utat ellenkező irányban is: eredményétől vissza kell térnünk a politikához, vagyis, arra kell felhasználnunk, hogy elméletileg megalapozza, vezérelje a politikai állásfoglalást, meggyőződést, cselekvést.

Nem nagy túlzás azt mondani: a politika kiindulási alapja is, célja is világnézeti nevelő munkánknak. (Igaz, nem egyedüli célja; hasonló szerepet tölt be az erkölcsi tudat, s a tudat más „tartományai” szocialistává alakításában is.)

Egyértelművé vált tanáraink számára a világnézeti nevelés és a világnézet oktatásának különbözősége is. Utóbbi – a dialektikus és történelmi materializmus tételes oktatása – a filozófiai tanfolyamok feladata, (melynek teljesítése természetesen nevelő funkciójának érvényesítésével együtt értendő), míg az előbbit a marxizmus–leninizmus más alkotórészeinek anyagát, vagy egy-egy szak-társadalomtudomány tételeit tanulmányozó tanfolyamon is teljesíteni kell.

Ezeket a tanfolyamokon tanári munkával, az éves munka, s az egyes foglalkozások gondos megtervezésével kell a – gyakran közvetett, áttételes – világnézeti hatásokat, nevelési, szemléletformálási lehetőségeket feltárni, realizálásukat biztosítani.

Tudatosná, rendszeressé, általánossá kell tennünk ezt a gyakorlatot. Remélhetőleg jól segíti majd a tanárok munkáját az oktatási igazgatóság nemrégiben elkészített nevelési irányelvei.

Az 1983–84-es tanévben – az oktatási igazgatóság tevékenységének általános politikai jellege, s a tanévi munka konkrét politikai feladatai miatt is – megkülönböztetett figyelmet fordítunk hallgatóink szocializmusképeinek formálására. A társadalommal kapcsolatos gondolkodásmód, a társadalomszemlélet fejlesztése feltétlenül megköveteli, ugyanakkor nem kismértékben lehetővé is teszi világnézeti nevelési céljaink teljesítését. Úgy véljük ugyanis, hogy bár a világnézet egyaránt magában foglal a természetet, illetve a társadalomra vonatkozó nézeteket – egy politikai kérdésképzést folytató intézmény munkájában az utóbbiaknak van különös jelentőségük.

UJLAKY ISTVÁN

Műveltség és minőség

A tanulmányok megírásakor, kötetbe szerkesztésekor a szerző még nem volt művelődési miniszter, a könyvheti megjelenés idején viszont már közel egy éve állt a kulturális tárca élén. Állami irányító szerepben méretik így meg a hetvenes évtizedben társadalomtudósként, elméleti szakemberként papírra vetett, konferenciákon kifejtett mondanója. Realitásérzékét, problémaérzékenységét, valóságismeretét bizonyítja, hogy akadémiai tisztségviselőként jegyzett gondolatainak többsége a gyakorló politikus nézőpontjából is helytállóan minősül, nem veszített aktualitásából.

Erre utal már a kötet címe is, amely az írások, előadások tartalmi összefüggéseit kifejezendő, egyszerűsmind a társadalmi – s ezen belül a kulturális – fejlődés napjainkra jellemző fő vonásait hivatott néven nevezni. A műveltség és minőség egyaránt több értelmű kategória. E sajátosságuk a köznapi szóhasználatba kevébé, inkább az elméleti tudat szintjén érzékelhető. Köpeczi Béla a szocialista építés intenzív szakaszának lényegi követelményeként értelmezi a minőséget, mint aminek egyaránt érvényesülnie kell a politikai, a gazdasági és az ideológiai, kulturális szférában. Miként a mindennapi tapasztalatok mutatják, általában nem könyvnyű e kihívásnak megfelelni, a szellemi folyamatokban azonban különösen nehéz e társadalmi igényt konkrétizálni. Ugyancsak egy általánosabb szempontnak – a szubjektív tényezők növekvő szerepének – alárendelt a könyv műveltségfelfogása. A szerző

– éppen a gazdaság prioritásának tüdatában, az objektív folyamatokra apellálva – hangsúlyozza az adekvát tudati fejlődé, a „szellemi haladás” szükségletét. *„Korszerűbb és nyitottabb általános műveltséggel, magasabb színvonalú és többirányú szak tudással rendelkező, az ország és a világ dolgaiban eligazodni tudó és azokban részt vevő, közösségalkító, tudatosan választott értékekre építő emberre van szükség”,* mint ahogyan a minőségi követelmények érvényesülésének is maga az ember az alapvető feltétele. Ez az embercentrikus szemlélet teremt kapcsolatot a címben jelölt fogalmak között, és ezáltal rendeződik szerves egységbe a kötet mondanivalója. De Köpeczi Béla egész munkásságának vezérgondolata is abban fogalmazható meg, hogy *„mit mond az irodalom, a művészet, a tudomány, általában a kultúra az emberről, miért mondja, és az, amit mond, hogyan használható fel az ember formálására.”* Egyszerre tudományos és gyakorlati program ez.

Az elvi, elméleti megalapozás szándékával kerültek tanulmányok a kötet első fejezetébe, melynek a tudat a központi kategóriája. Konceptiózus szerkesztésre utal, hogy a társadalmi tudat, az ideológiai élet – átfogó és egy-egy területet érintő – elemzését a mindennapi tudat (jelesül a hiedelmek, nemzeti sztereotípiák formájában megnyilvánuló) jelenségeit vizsgáló eszme-futtatás zárja le. Így szinte komplexen sikerül bemutatni azt a bonyolult társadalmi környezetet, hát-

teret, amelynek hatásaival a kulturális fejlődésben is számolni kell.

A kötet magvát – tartalomban és terjedelemben egyaránt – a második rész képezi. Ehelyütt kerülnek kifejtésre a direkterben értelmezett kultúraelméleti, művelődéspolitikai jellegű kérdések. A deduktív szerkesztésmód ezúttal is érvényesül, hiszen az elemzés köre a kultúra fogalmi megjelenítésétől szintén a mindennapi kultúra, illetve a szubkultúra – szükségszerűen gyakorlati konzekvenciákkal is járó – témáig terjed. Közben olyan társadalmi folyamatok is tárgyalásra kerülnek, mint a kulturális forradalom vagy a tudományos-technikai haladás egy-egy aspektusa. Itt kapott helyet – többek között – a műveltség szerkezetét, a művészetfelfogás korszerűségét, a szocialista realizmus kialakulásának elvi kérdéseit taglaló tanulmány, valamint az anyanyelv és a kultúra egybeeséseit, egyre hangsúlyosabb összefüggéseit érzékeltető gondolatsor. Talán e fejezetben nyilvánul meg legkövetkezetesebben a szerzőnek az a törekvése, hogy a fő kérdéseket marxista és polgári közelítésben is jellemezze, a kapitalista és a szocialista társadalmi viszonyok gyökeres különbözőségeit, a munkásmozgalmon belüli fejlődést a kultúra fogalmának, funkciójának értelmezésében is kimutassa. De e konfrontáció arra is alkalmat teremt, hogy elméletileg mélyen megalapozott saját véleményét, következetesen elkötelezett, pártos álláspontját kifejezésre juttassa. „A szocialista társadalomban a marxizmus-leninizmus alapján keressük a választ a korszerű műveltség problémáira... Ez azt jelenti, hogy mindenki ismerje meg a természeti és társadalmi valóságot, értse a természet és társadalom legalapvetőbb mozgástörvényeit, a logikus gondolkodás alapelveit, ismerje meg a fejlődés összefüggéseit, tájékozódjon a környezetében és a tapasztalatok alap-

ján is alakítsa ki magában a korszerű világnézetet, ismerje az ember és önmaga helyét és szerepét a természeti és társadalmi valóságban. Mindezek érdekében rendelkezék a szükséges ismeretekkel, legyen képes az önművelésre, rendelkezék a természet, a társadalom és önmaga alakításának képességével, legyen világnézetiileg megalapozott belső igénye a közéleti társadalmi aktivitás és a felelősség vállalása, emberi kapcsolatait a szocialista erkölcs normái szerint alakítsa.”

Ugyancsak a világnézet, értékrend, kultúra összefüggérendszerében vizsgálja az életmód kérdéskörét. Arra a következtetésre jut, hogy az emberek tevékenységi-magatartási rendszerét természeti, gazdasági és társadalmi tényezők determinálják, de a szubjektív tényezők között nem hanyagolható el a kultúra szerepe sem. Az olyan kultúráé, amely nem egyszerűen csak az ismeretszintet vagy az izlést befolyásolja, hanem meghatározott irányba formálja a tömegek szemléletét, magatartását és ezáltal életmódját is. Rámutat, hogy az MSZMP egész művelődéspolitikája erre épül, de az 1974-es közművelődési határozatban kiemelt hangsúlyt kapott ez a törekvés. Megvalósulását – egyebek közt – az életmódkutatások, az időmérlegek tapasztalatai birtokában is igyekszik nyomon követni. Mintegy végkövetkeztetése, hogy a „*gazdasági-társadalmi változások megteremtették a feltételeket a jobb életkörülményekhez, de ez a színvonalemelkedés nem jelentette feltétlenül és automatikusan egy olyan életmód kialakítását, amely megfelel a szocialista kritériumoknak.*”

A kötetzáró fejezet egyik írása az értelmiség helyzetével foglalkozik – a szerző tollából – a másik egy interjú, amelyben Bodnár György kérdéseire válaszol. Az értelmiség helyzetét és társadalmi szerepét a történelmi változások tükrében vizsgálja, és kü-

lön kiemeli e réteg közvéleményformáló, kulturaközvetítő, közéleti funkcióját, amelyet különböző mértékben és színvonalon teljesít. Az a véleménye, hogy a „magyar értelmiség számára az az út, amelyen járva valóban gyakorolni tudja funkcióit, a Gramsci által megjelölt út, az ún. organikus értelmiségi, aki egyszerre szakember és politikus. A politika a szó széles értelmében, tebát abban az értelemben, hogy a köz ügyével törődik. Az értelmiségi számvetés megkívánja a szembenézést a kérdéssel, hogy a világ és Magyarország mai helyzetében mit jelent ennek az útnak a választása.”

A jól „időzített” interjú „visszamenőleg” is magyarázatot ad Köpeczi Béla sokoldalú érdeklődési körének kialakulására. Jól érzékelteti a többnemzetiségű Erdély, az igényességre, szellemi nyitottságra nevelő Eötvös-kollégium hatásait, magyarázza a román és a francia orientációt, a Rákóczi-kutatás, majd az eszmetörténeti vizsgálódások eredményeit, melyek – többek között – az egzisztencializmus, az új baloldal, a szocialista realizmus elemzésén át végül is e kötetbe foglalt interdiszciplináris jellegű kultúraelméleti, művelődéspolitikai tanulmányokban öltöttek testet. Most már csak egy tárgyilag és szemléletileg is rendszerező, szintetizáló mű várat magára.

Köpeczi Béla nagy műveltségű tudós, széleskörűen tájékozott poli-

tikus. Imponáló ismeretanyaggal rendelkezik, jártas a klasszikus és a mai, a külföldi és a magyar „szakirodalomban”. Szinte minden témát az alapvető fogalmak tisztázásának igényével vezet be. Tárgyilagossága a sajátjával ellentétes nézetek tiszteltetésében tartásából fakad. Módszerében megeremtődik az általános és a konkrét dialektikája. Nem kinyilatkoztat, inkább továbbgondolásra készlet, mintsem hogy tételes igazságokat hirdessen és próbáljon elhitetni. Felelősséggel mond véleményt, következtetéseit szívesen hitelesíti kutatások, konkrét vizsgálatok adataival. Stílusa az igényesség, a tárgyszerűség s mindemellett a könnyen érthetőség a jellemző, és ez tudományos igényű mű esetében nem elvetendő szempont. Kötetét jól hasznosítható ajánlott irodalomjegyzék egészíti ki. (Ez által egyszerismind az is szembetűnővé válik, hogy a tanulmányok, előadások eredeti lelőhelyét a szerkesztés során nem tüntették fel.)

A szerző mindössze abban jelölte meg célját, hogy könyve segítséget nyújtson a tájékozódáshoz, a gondolkodáshoz és a cselekvéshez. A szellemi élet szinte valamennyi lényeges, időszerű problémáját érintő gazdag tartalom, az inspiráló gondolatok ismeretében megállapítható, hogy szerénységéből is példamutatónak bizonyult... (Kossuth)

CSONGRÁDY BÉLA

Szelekció az általános iskolában

Ki tudja, hányadik iskolavita közül talán az a tavaly, az általános iskoláról folytatott disputa volt a legizgalmasabb, amelyben nem kevesebbet állítottak *Andor Mibályék* (Mozgó Világ), mint azt, hogy annak idején (1948-ban) a nyolc osztályos általános iskolához nem voltak adottak sem az objektív, sem a szubjektív feltételek. Igen súlyos állítás ez, s érthető, hogy szenvedélyesen csaptak össze az érvek, pro és kontra. Azt, hogy a tankötelezettségi törvény végrehajtásával, az általános iskola valóban általános jellegével, annak tartalmával, hatékonyságával gondok vannak, már korábban is jelezte a szakma. Elég itt csupán *Gazsó Ferenc* tanulmányaira utalni. Sűrűsödtek a figyelemre méltó jelek arról is, hogy miután lefekeződött a társadalmi mobilitás, néhány iskolatípus (például a szakközépiskola), olyan zsákutcát jelent, ahonnan igen nehéz, vagy csak nagy áldozatok árán lehetséges a továbblépés. Úgy tűnik, hogy most jött el az ideje annak, hogy ezeket a zsákutcákat az általánosnak nevezett iskolatípusban is kimutassuk. Magyarán azt, hogy a társadalmi, környezeti hátrányt az általános iskola számos vonatkozásban nem hogy nivellálni, leküzdeni, feloldani nem tudja, de még tovább fokozza, mélyíti. Ez megint olyan súlyos állítás, hogy alapos szociológiai-pszichológiai vizsgálattal kell bizonyítani. Ezt végezték el *Ladányi János*, *Csanádi Gábor* és munkatársai. Eléggé

nem dicsérhető módon nem valamely „hátrányos helyzetű” vidéket választották vizsgálódásuk terepéül, hanem a főváros egyik, (a XVIII.) kerületét. Úgy vélték, hogy ebben a homogén közegben kell és lehet kimutatni azokat a területi szociológiai hátrányokat, amelyek nagyon is meghatározzák egy-egy gyerek általános iskolai karrierjét, boldogulását. Gyakorló pedagógusok mindig is tudták –, bár nem szívesen beszéltek róla –, hogy lényeges, minőségi különbségek adódnak abból, hogy egy iskola földrajzilag hol is fekszik. Egyáltalán nem mindegy, hogy valaki hol született, hol nő fel. Eddig azonban mindig a centrumoktól való távolságban láttuk a hátrány okát, holott – ezt bizonyítja be a szerzőpáros – maga a centrum (értve ezen a fővárost) sem homogén. Számos tényező köti gúzsba a gyerekeket és az iskolát. A millió mellett a gyerek sorsát meghatározza a szülők társadalmi munkamegosztásban elfoglalt pozíciója is. A legnagyobb és legszomorúbb tanulsága Ladányi és Csanádi vizsgálódásainak, hogy az iskola még mélyíti és konzerválja is ezeket a különbségeket; sajátos módon éppen az értékrendjével, amellyel a teljesítményt, a „felmutatható” eredményt fetisizálja. *Németh László* sokat idézett mondása szerint: „akit lehet tanítani, azt nem kell, akit kell, azt nem lehet.” Ez igazolódik Ladányiék sokoldalú, alapos felmérésében is. Németh László pedagógiai ethoszától azon-

ban idegen volt a fetiszizmus. A fentebb idézett mondasából egyáltalán nem a legyintő lemondásra kell következtetnünk. Sőt! Senki se hitt jobban az ember nevelhetőségében és a minőség eszméjében. Minden ember egy megvalósítandó program, s a pedagógia feladata éppen az, hogy hozzásegítse az egyént a program megvalósításához. Ma miért nem tud ennek az elvnek maradéktalanul megfelelni az általános iskola? Azért – vallja a két szerző –, mert az iskola nem tud úrrá lenni az őt meghatározó körülményeken. Úgy alkalmazkodik, hogy kiszolgálja azokat. Tehát előnyhöz juttatja azokat a gyerekeket, akik lakóhelyük (értve ezen területet, lakásnagyságot, a lakás létét – nem létét), származásuk, neveltetésük miatt eleve előnyben vannak, s még hátrányosabb helyzetbe merevíti azokat, akiket fel kellene emelnie. Az eredmény az iskolában mutatkozik, az ok azonban nem kereshető csak az iskolában.

Ladányi és Csanádi sorra vette a XVIII. kerület iskoláit, s megvizsgálta, hogy milyen körülmények között dolgoznak. Kimutatták az iskolai dokumentumok, a pedagógusokkal készített interjúk stb. alapján, hogy a két véglet: nyolcadikig a kisegítő iskola és a zenei tagozat, a „normál” és a napközis osztályok között, hullámvonalon ugyan, de állandó minőségi, színvonalbeli különbség mutatkozik. Az elit a zenei tagozatú iskola, ahová felvételizniük kell a gyerekeknek. Miután az iskola deklarálta, hogy többet nyújt, de többet is követel ezektől a válogatott gyerekektől, meg is kapta hozzá a segítséget, az anyagi és erkölcsi támogatást. A válogatott gyerekekkel többet is produkált, mint más osztályok, iskolák, az elért eredmények pedig igazolták és növelték az iskola presz-

tízét. Az igazi vesztesek azok a gyerekek, akiket nem a tehetségük, hanem a lakóhelyük, valamint a szülők társadalmi helyzete alapján fogad az iskola is. Aki előnyösebb helyzetből startol, az kivételes bánásmódban részesül, mert megkapja a jobb munkához szükséges feltételeket, míg aki a helyzete miatt nem felel meg az iskola normáinak, azoknak a feltételeit nem javítja. A szerzőpáros az iskolai dokumentumokkal (osztálynapló, a gyerekek jellemzése, környezettanulmányok stb.), valamint a pedagógusokkal készített interjúkkal sokoldalúan és meggyőzően bizonyítja a fentebb mondottakat. Pestszentlőrinc bizonyos szempontból modellek is tekinthető, mert például nagyon sok olyan vidéki városunk van (Ózd, Miskolc, Salgótarján stb.), amelyeknek társadalmi szerkezete sokban hasonló a vizsgált kerülethez. Valószínűleg az említett településeken is ezekhez az adatokhoz jutott volna a szerzőpáros, mégis, szerencsésebb, hogy éppen a főváros peremkerületét választották, mert így meggyőzőbbek az érveik, mintha az untilag ismételt Budapest-vidék ellentéteket dokumentálták volna. Mert végül is a hátrányos helyzet csak részben adódik a fővárostól való földrajzi távolságból. Sokkal lényegesebb a szociológiai, társadalmi környezet. Illetve a kettő együttesen determinálja a gyerekek általános iskolai karrierjét, magának az általános iskolának a stratégiáját, helyzetét is. Az alapkérdés ugyanis az, hogy az iskola tudja-e kompenzálni azokat a hátrányokat, amelyeket a gyerekek „magával hoz”, és mennyire tudja elősegíteni, illetve mennyire gátolja a társadalmi mobilitást. Nos, – ezt bizonyítja a két szociológus – az általános iskola jelenlegi állapotában rögzíti, konzerválja a társadalmi különbségekből adódó

hátrányokat. Éppen azért, hogy a saját értékrendjével (jó, illetve rossz tanuló, rendes, illetve deviáns magatartás stb.) mintegy szentesíti, hitelesíti ezeket a különbségeket. Elhithető, hogy, aki boldogul, az a tehetségénc, szorgalmának köszönheti, míg, aki peremhelyzetre kerül, az csak önmagában keresheti a hibát. Különösen élesen vetődik fel ez a kérdés a kiegészítő iskoláknál abban, hogy egyáltalán ki kerül oda. Kimutatható (statisztikákkal dokumentálták), a hátrányos helyzetű gyerekeknek sokkal nagyobb esélyük van arra, hogy magatartásbeli devianciájuk miatt ebbe a zsákutcát jelentő iskolatípusba kerüljenek, csaknem végleg elzárva útjukat a környezetből való kiemelkedésre, hiszen az ott szerzett bizonyítvánnyal többnyire még szakmát sem tanulhatnak. Konklúzióként a legegyszerűbb az lenne, ha

a „felelősöket” keresnénk, ám a szerzők óvakodnak ettől. Egy társadalmi jelenséget, törvényszerűséget írtak le, amely a benne érdekelttek (szülők, gyerekek, pedagógusok) tudatától függetlenül is érvényesül. Megváltoztatásukat éppen ezért naivság lenne csupán az iskolától elvárni, amely sem tárgyi eszközeivel, sem szubjektív feltételeivel, sem érték- és célrendszerével nem képes erre. Az iskola, ha úgy tetszik tükör, de lenyomat is, amely a mindenkori társadalmi viszonyok terméke. A lelassult társadalmi mobilitást ugyanis képtelen az iskola ismét mozgásba lendíteni, ha kint-ről nem kap hozzá segítséget, ha nem biztosítják hozzá (az objektív és szubjektív) feltételeket. (*Magvető, Gyorsuló idő*).

HORPÁCSI SÁNDOR

Kamatoztassuk az „agyvagyon”!

Tréfás túlzással az emberi tényező apostolának nevezhetnénk *Kozma Ferenc* közgazdát: az ismert szakember számos írásában – könyvekben, tanulmányokban – és szóbeli megnyilatkozásaiban is e fontos gazdasági faktor jobb kihasználását szorgalmazza. Az idén SZOT-díjat kapott tudóst munkahelyén, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok titkárságán kerestük föl. Kérdéseink nagyobbik részét az év eleji ideológiai konferencián elmondott hozzászólására utalván fogalmaztuk meg.

– *Az újítani akaró közgazda hogyan teszi mérlegre egyfelől gazdasági eredményeinket, másfelől gazdasági gondjainkat?*

– Magyarországon komoly szakgárda figyeli a gazdasági folyamatokat. Azért vagyunk, hogy reálisan elemezzünk. A tapasztalatok szerint – ritkán – előfordulhat, hogy nem pontos az elemzés. A gyakoribb az, hogy az elemzés pontos, de közben a körülmények „mutáció”-szerű változása. Megeshet, hogy míg az elemzés végbemegy, megváltozik a világ. Vagy az elemzés után – a világhoz képest – lassú a döntéshozatal. Mert a döntésnek is van határfokcsökkenése. Ezért minden eredmény csak relative jó. Ez természetes. Persze törekedni kell a pontosságra. A döntés nincs kockázat nélkül. Ha két mozi közt dönt az ember, akkor is kockázatot. Pláne akkor kockázatos a döntés, ha a bizonytalansági tényező nagy...

– *Erdemes-e ilyenkor ragaszkodnunk a tervezés eddigi módszeréhez?*

– A mai terveink nyitottak; inkább stratégiai útmutatók, mintsem szoros, végrehajtási programok. Egyszer leírtam egy „bárgyú” hasonlatban, hogy azt kell leszögeznünk, Szolnokra akarunk utazni, s nem azt, hogy Cegléden vagy Nagykátán át menjünk-e. Az útvonalat közben megváltoztathatjuk. De azt tudnunk kell, hogy az elintéznivalónk bennünket Szolnokon vár, és nem Szombathelyen! Tavaly elhatároztuk például, hogy a fizetési mérlegünkben aktívumot hozunk létre. Ez sikerült is. Idén is így terveztünk. Ugyanakkor közbejött az aszály. Tehát menetközben kell átcsoportosítanunk, hogy a fő cél, az aktívum meglegyen.

– *Indokolt-e leírni ilyen változó viszonyok közt, hogy a mostani tervnek „nincs alternatívája”?*

– A tervben megfogalmazott gazdaságpolitikai alapcélok mindenképpen teljesítendőek, nem azért, mert a „tervnek” nincs alternatívája, hanem azért, mert a népgazdaságnak bizonyos eredményeket mindenképpen el kell érnie ahhoz, hogy egyensúlya, fizetőképessége, továbbfejlődési lehetősége fennmaradjon. Ennek keretében persze sok a variációs lehetőség. Ez az alapvető gazdaságpolitikai vonal széles körű vizsgálatok és viták alapján alakul ki, és ez így is van jól. Köztudomású, hogy egy ember bármilyen alaposan végiggondol is valamit, nem kerülheti el, hogy elképzelése egyoldalú legyen. Naív volnék, ha azt hinném, hogy amilyen álláspontra pl. én jutottam, ahhoz más nem tud mit hozzátenni. A koncepciót X-en nézik Y-féleképpen, s a nézetek konfrontálódnak.

nak. Ezekből aztán kiforr a megoldás, ami döntéssé válik. De még ebben is lehet – sőt rendszerint van is – hiba. Ez szükségszerű kockázat.

– *Az ideológiai konferencián többen, köztük ön is, hangsúlyozták a tévedés jogát. Mért kell hangsúlyozni, ami emberi dolog?*

– A tudománnyal kapcsolatban szokás erről szólni. Mert a tudományban a tévedés is lehet igen fontos kutatási eredmény. Előfordulhat, hogy hibás úton indulunk el, de ez csak a tudományos munka egy adott szakaszán derül ki. De ez is érdekes, mert figyelmeztet: „vigyázzatok, erre ne!” Lehet, hogy a félrecsúszott kutatás célját nem éri el, de más értékesre rájön. Ezért fontos a tévedés joga...

– *„Tévedési kötelességről” is szólt. Ilyen mikor fordulhat elő?*

– Azok hivatkoznak erre, akik tudományos igényű megállapításokat a kellő körülmények nélkül próbálnak megfogalmazni. Nem szabad elfelejtenem, hogy csak akkor van a tévedéshez jogom, ha mindennek utánanézem, harcoltam a saját egyoldalúságom ellen, és nem becsültem le „mesterségesen” az ellenvéleményeket. Ha ezeket a feltételeket nem teljesítem, akkor „gondatlanságból való félrevezetést” követek el. A szakemberek lelkiismeretén múlik, hogy ennek elejét vegyék.

– *Tagalta a „szélesebb értelemben felfogott dogmák” hátulütőit. Elképzelhetők-e olyan strukturális biztosítékok, amelyek közömbösítik ezek fékező hatását?*

– Erre biztosítékok nincsenek. Olyan automatizmus, amely biztosítja az emberiséget afelől, hogy az elméleti felfogás mindig pontosan reagáljon a világ változásaira, nem volt és nem is lesz...

– *Tény, hogy nem volt...*

– Nem is lesz. Dogma akkor keletkezik, ha valaki nem veszi figyelembe, hogy a világ változóban van, s ma már érvénytelen egy korábban jónak látszó gondolat. Semmilyen szerkezet nem veszi le az emberiség válláról azt a gondot, hogy az ellen a fék ellen megújuló, tudatos erőfeszítéseket tegyen.

– *Eszerint dogma az is, hogy az élénk demokratizmus hatékony eszköz a dogmák érvényesülése ellen?*

– Hogy önmagában hatékony eszköz, az tagadhatatlan, ám ez sem „csodagyógyszer”. Példázzák ezt olyan mély demokratikus hagyományú országok, amelyekben mégis uralkodnak a társadalmi-gazdasági életben rég túlhaladott dogmák. Jó eszköz a kulturáltság, a szó szoros értelmében is. Olyan emberek védettek a dogmák ellen, akik képesek körülnézni, kulturáltan vitatkozni – ez összefügg a demokratizmussal is –, és tudatosítják magukban, hogy én csak egy vagyok, és más oldalai is vannak a világnak, mint amit én látok; egyszóval, akik nyitottak általában a valóságismeret, és ezen belül mások gondolatai iránt. De ez automatikusan nem biztosítható, meg kell küzdeni érte.

– *Tebát most minden úgy van jól, ahogy van?*

– Nem, semmiképpen. Minden lehet jobb is, kell is, hogy jobbá váljék. De tudni kell azt is, hogy az ember képzelete sokkal gyorsabban száguld előre, mint ahogyan ezt a valós lehetőségek követni tudják. A képzeletnek és a türelmes bölcsességnek olyan ötvözetét kell magunkban kialakítanunk, amely előremozdítja a cselekvést, de nem szakítja el a valós realitásoktól, s számol az inerciával is.

– *Kifejtette, hogy a teljesítményorientáció fontos színtere a társadalmi rendszerek versenyének. Mik gátolják, hogy a teljesítményelv nálunk jobban érvényre jusson?*

- Az egyik oldalon ott a teljesítményelv, a másikon ott van Magyarország, az ő „világközépszintű” mutatóival: az egy főre jutó termelésben, a nemzeti vagyonban. A XV. században kiestünk a világforgalomból, elmaradt az eredeti tőkefelhalmozás, 150 évig a hadak útján álltunk. Utána ismét több mint két évszázad elmaradottságot konzerváló függőség következett, majd pusztító világháborúk, ellenforradalmi rendszer stb. Öröklött elmaradásunkból sokat behoztunk egy emberöltő alatt. Így a teljesítményelv és a honi gyakorlat ellentmondása tipikus kelet-európai ellentmondás. Képességben pl. a teljesen képzetlen ember és az akadémikus között igen nagy különbség van. Ha a közepes nemzeti jövedelmet is ennek arányában osztanánk el, akkor aki a legkevesebbet kapja, mivel teljesítménye is a legkevesebb, jóformán meg sem élne. Háromszor-négyszer ilyen gazdagnak kéne lennünk, hogy a tényleges teljesítményarányokat megvalósíthassuk.

- *Leszünk-e háromszor-négyszer ilyen gazdagok, ha nem valósítjuk meg?*

- Jelenleg kénytelenek vagyunk embereket „alulfizetni” és „túlfizetni”. Ez abból a szempontból egybeesik a szocialista országok stratégiájával, hogy nem akarjuk a nyomor öröklődését; és esélyegyenlőséget kívánunk kialakítani. Így persze megvan annak is a lehetősége, hogy az „alulfizetettek” egy része azt mondja: minék törjem magam, a viszonylag tisztességes emberi létet kis határfokú munkával is elérem. Fordítva is igaz: a legnagyobb teljesítményre is képes emberek sincsenek hatékonyan ösztönözve arra, hogy kihozzák magukból a maximumot. Hamarabb segíthetnénk a dolgon, ha gyors növekedésben volnánk. Erre azonban egyelőre nincs lehetőség, nagy teljesítményekre viszont szükségünk van. Így hát más módszerekkel kell elérnünk, hogy a teljesítmények növekedjenek...

- *A fegyelmezésre gondol?!*

- Fegyelmre, rendre is szükség van, de ezt nem adminisztratív eszközökkel kell elérnünk. El kell érniük, hogy a gazdasági, jövedelemhez jutási körülmények fegyelmezzenek. Vagyis: tekintélye legyen a tudásnak, a produkciónak. (Ma néhol nem szívesen butának lenni.) Emellett a jövedelmeket is a mainál jobban a teljesítményhez kell igazítanunk, mégpedig mindenekelőtt az első műszakban! Akkor itt nagy energiák szabadulnak fel. De kétségtelen, hogy a teljesítményelv következetes, tompítás nélküli alkalmazása nálunk még évtizedek kérdése.

- *A „lökésszerű reformmal” szemben ön a fokozatosság mellett teszi le a voksot. Miért?*

- Jól tudjuk, hogy minden változás átmeneti zavarodottsággal jár. A gazdaságirányítás reformjának is volt elbizonytalanodási, „honzászokási” korszaka. Nyugodt környezetben ezt vállalhatjuk, kibírjuk a bizonytalanságból eredő mai veszteségeket, az átrendeződéseket követő korszak nagyobb hatékonyságának reményében. De gazdasági feszültségekkel teli közegben kevésbé vállalkozhatunk arra, hogy a változásokat nagy dózisosokban adagoljuk. Viszont azt sem vállalhatjuk, hogy nem változtatunk. Egyedül az a módszer adatott meg, hogy úgy helyezünk bele új elemeket az irányítási rendszerbe, hogy a folyamatokat kevésbé bolygassák meg, de - tervszerűségünknel fogva - belátható időn belül az új minőség váljék uralkodóvá.

- *Jól gondolom, hogy ezt kissé a kör négyesítőjéhez is lehet hasonlítani?*

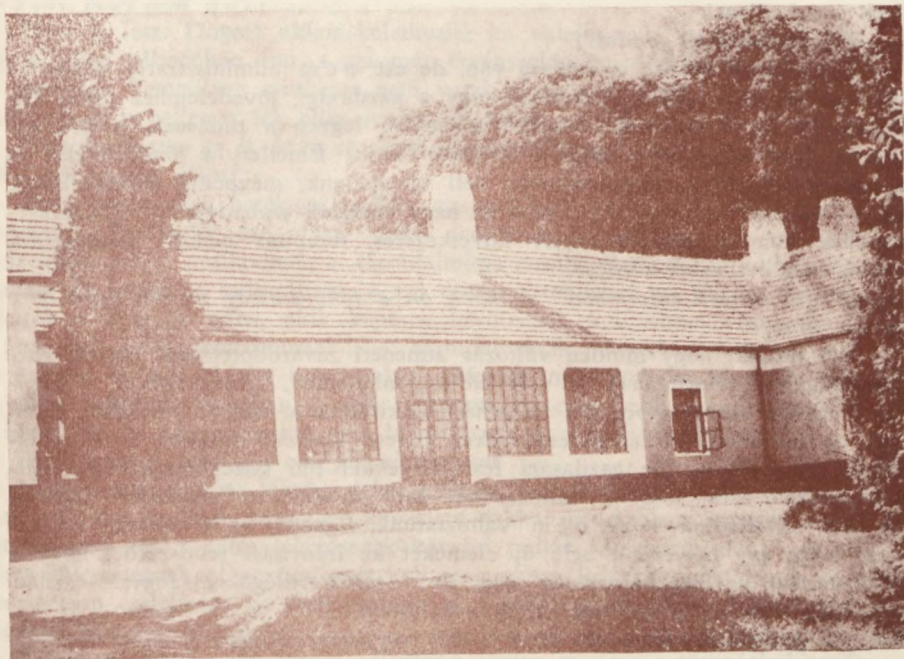
- Nem. Ez nem az, hanem keserves, nehéz munka, látványos eredményeket sem hoz súlyos évekig. De teljes realitástartalma van. Ezt hívjuk a *gazdaságirányítás folyamatos továbbfejlesztésének*. Lényege, hogy előre tudjuk, me-

lyik elcmet, miért tesszük be, meddig hagyjuk ott, mikor cseréljük fel másokkal.

- *Jellegzetes Kozma-gondolat, hogy „ez a kis ország egyedül kiművelt emberfőkben gazdag”. Nem illúzió ez? Igazolható-e, hogy hazánk „agyvelőállománya” értékesebb, mint más országoké?*

- Ezt relatíve kell érteni. Biztos, hogy ilyen szempontból sem vagyunk olyan gazdagok, mint például Svájc vagy az NSZK. De mi kiművelt főkben vagyunk relatíve a leggazdagabbak. Szélesebben értelmezett nemzet vagyunk, 45 százaléka az emberfők műveltségében testesül meg. E summa kétharmada a szakemberek fejében van „betéve”. Igaz, a mérnökök többsége még csak első, második generációs. Nem azt mondom tehát, hogy kiművelt főkben gazdagabbak vagyunk, mint pl. a svédek. Hanem, hogy gazdagabbak vagyunk, mint gépekben, ásványi kincsekben. Arra kell tehát koncentrálnunk, hogy az ötmillió aktív fő kihozza magából, amit befektettünk. Mert ha ésszel használjuk fel a régi gépeket, ha ésszel nyúlunk a kevés természeti kincsünkhöz, többet fognak érni.

REGÖS MOLNÁR PÁL

A Miskolci Új Zenei Műhelyről

BESZÉLGETÉS SELMECZI GYÖRGY ZENESZERZŐVEL

A miskolci új zenei műhelyt nem pusztán zenei, hanem sokkal inkább általános művészetszociológiai felismerések hívták életre. Nevezetesen az, hogy ma a MŰ létrejöttének és befogadásának folyamatát egyaránt olyan, a művészettörténetben mindeddig ismeretlen szabadság jellemzi, amellyel még nem tud igazán élni sem a művész, sem közönsége. Az esztétikai kategóriák soha nem hordozták ilyen mértékben a művészet demokratizmusát, mint éppen napjainkban. Ezt a demokratizmust gyakorolni, ezzel a szabadsággal élni legalább annyira fegyvertényt jelent, mint vállalni az új művészet korlátait, s azt, hogy egy elemző kor elemző emberének a problémái nélkül soha nem születtek volna meg a szintézisek. Az új esztétikai igazságait bizonyítani nem más, mint nyitottá tenni az emberek többnyire zárt esztétikai rendszerét.

A Miskolci Új Zenei Műhely nem csoportosulás, hanem alkotó- és előadó-művészek alkalmi szövetkezésének egy lehetősége. Ezt a lehetőséget kísérlük meg 1976 óta minél jobban kiaknázni Miskolcon, miközben igyekeznek megfelelni a zenei közművelődés és ismeretterjesztés követelményeinek is. Hogy ez milyen emberi, szakmai, morális, esztétikai és nemegyszer egzisztenciális feszültségeket teremt, erről kérdeztem a műhely vezetőjét, *Selmeczi György* zeneszerzőt.

– *Kérem, hogy beszélgetésünk elején, anyakönyvi tömörséggel, foglalja össze a műhely történetét!*

– Rövid anyakönyvet adni nagyon nehéz, mivel az olyan vállalkozásnak, aminek folyamatos jelenkori sikerei vannak, valóban elégséges egy rövid, csaknem fejlődészerű anyakönyv. Csakhogy nekünk nincsenek folyamatos, jelenkori sikereink... és nem is ez a lényeg. Az első pillanattól, az 1976 októberi első koncert óta nagyon sokat változott a műhely, de egyetlen dolog változatlan maradt: létezésünk óta egy bizonyos szakmai magatartásmódot kívánunk megteremteni.

A mai zenei életet mi a zenetörténet részeként fogjuk fel és az egész zenetörténetet, mint egyetlen ontológiai egységet, mint egyetlen ontológiai folyamatot értelmezzük, mely végigkövette az emberiség fejlődését. A zenei hangok szerveződése jóval lényegesebb volt az emberiség történetében, mint ahogy azt eddig sikerült átgondolni. A legelfogultabb muzsikusként, a legelfogultabb művészként sem tudja igazán fölbecsülni azt a döntő jelentőségű, alakító erőt, amit a zene képviselt az ember szellemi fejlődésében.

En úgy tekintem a zenetörténetet – némiképp a hangrendszer fejlődésére alapozva, anélkül, hogy ezt az egy tényezőt túlzott jelentőségűnek tartanám –, mint egy törzsfejlődést, amely arányos egy etnikai közösség, vagyis egy nép, egy nemzet zenéjének a fejlődésével és mindez egyeztethető egy embernek, a zenei egyednek a fejlődésével. Vagyis: az új zenében is fellelhető mindaz a mozzanat, rokonvonás, amely az egyetemes zenetörténet egészét jellemzi, tehát

az új zene viszi magával, magában a folytonosságot. Ha egy ember zenci fejlődéséhez hozzátartozik az absztrakciós készségének alakulása – és miért ne tartozna hozzá? –, akkor megint igazoltnak tekinthetem az ontológiai egységet.

Visszatérve tehát a kérdésre, az említett szakmai magatartásmodellnek pontosan az a lényege, hogy a muzsikuskban, művész embercckben, zenész embercckben tudatosítani kell: mi ennek az ontológiai folyamatnak részei vagyunk.

– *Vagyis az új zene fogalmát megközelítendő, először nem esztétikai kategóriát, hanem egy erkölcsöt, egy etikai tartást kell körülírnunk, meghatároz-nunk.*

– Természetesen, hiszen esztétikai kategóriává akkor válik minden művészi eredmény, amikor végérvényesen megszületett, miután már egyaránt lemérhető egy objektív és egy szubjektív értékrendszerrel. Visszatérő gondolatom, már néhányszor beszéltem róla: a zene nem más, mint az időnek hangokkal való megszervezése... ez is lehet a zene egyik meghatározása, ahogy találánk még további ezret... A zene valamilyen formában, az emberi földhöz ragadtságához képest, abszolutum, még akkor is, ha ez az elmélet teljesen empirikus és aligha illeszthető bele valamilyen esztétikai rendszerbe.

– *Te is tudod, hogy az idő olyan egynemű közegében, mint a zene is, végtelenül sok esztétikai visszatükröződési lehetőség van, melyek mind-mind másképp batnak az emberre.*

– Éppen ezért nem az idő, hanem az emberi magatartás szempontjából értékelem a kérdést. Az, hogy én a műveim időtartamát a hallgatóim életéből rabolom el, önkéntesen megajándékozom ezzel az idővel, az azonnal emberi vonatkozásokat vet fel; a felülősségét, a kockázatvállalását, egy sor olyan dolgot, amely érdekessé, izgalmassá, „kemény meccsé” teszi ezt az egész vállalkozást..., hogy visszatérjünk a műhelyhez.

– *Az új zene milyen magatartást kínál, teremt az alkotóknak, előadóknak, hallgatóknak?*

– Minden kor minden zenéje nem egy bizonyos időszervezést hoz létre, hanem matematikailag végtelen lehetőségét az idő újraszervezésének és ezért a magatartást nem az idő szerveződése határozza meg, hanem az újraszervező-désnek a tudata. Tehát olyan szakmai, emberi magatartásra gondolok, amikor a muzsikustól, a zenész embertől azt várom, hogy tudatosan vállalja föl annak a lehetőségét, hogy saját munkájával az idő szubjektív újraszervezését végzi.

– *Mondhatjuk-e, hogy zenetörténetileg az analízis korát éljük?*

– A zene fejlődéstörténetét figyelve – régebbi meggyőződésem ellenére –, ma már nem hiszek abban a spirálban, amiben korábban, vagyis hogy az analízis és szintézis követi egymást a szellemi törzsfjlődésben.

– *A zene történetét végignézve ez a spirál eddig viszonylag szabályosan funkcionált.*

– Valóban, de ezt ma nem érzem kilátásnak, ma nem nyugtat meg az a lehetőség, hogy eljön a szintézis kora, nem bízom benne. Felhívom viszont a figyelmet arra, hogy az új zenészek nagyon sokat foglalkoznak például a középkorral, vagy a gregoriánnal, de a reneszánszsal is. Az új zene elképesztő primitívégeket, másrészt borzasztó bonyolultságokat produkál. Vagyis az új zene megpróbálja asszimilálni az eddigi törzsfjlődési folyamatot, és ezért annak minden időbeni mozzanatából merít valamit.

– *Ez viszont magával hozza, hogy túlságosan gyorsan és sokféleképpen variálódnak az információk értékei.*

– Igen, ez egy rendkívül fontos mozzanat. Az információérték teszi elfogadhatatlanná a spirálméletet. A reális információ és a redundens információ

kontrasztelve olyan helyzetet teremt ebben a spirálban, ami miatt nem tartom valószínűnek, hogy bízhatunk egy valamikori szintézis létrejöttében.

– *Ez a helyzet milyen perspektívát jelent a zeneszerző és az előadó számára?*

– A zeneszerző szempontjai szerint nem tudom megítélni a perspektíváját, mert olyan széles spektrum ez, annyira mást csinál mindenki a világban... képtelenség öntörvényű korszaknak tekinteni a máé, abban az értelemben, ahogy megírható egy zenetörténet könyvalakban. Fantasztikus differenciálódás van a világ zeneszerzésében. Gondoljunk csak arra, hogy a szerializmusnak micsoda hatalmas követői vannak, *Boulez*zel az élen. Arról is beszélhetnénk, hogy ezzel szemben mit produkálnak a repetitív szerzők, akik saját iskolát teremtettek. Vannak még az új expresszionisták, akik a zene által létrehozott pszichózist igyekeznek meglovagolni... megpróbálnak közvetlen emóciókat ébresztő zenéket írni. Mások a folklórból merítik a zenei anyagot, és vannak neoklasszikusok. Ma, itt, különösen nálunk, igen hajlamosak vagyunk az új zene bajnokaként abszolút avantgarde-nak lenni, holott ez nem igazi avantgarde, hiszen az avantgarde valamilyen fajta totalitárius szemlélettel nézte a világot és próbált meg minél többet befogadni.

– *Mennyire tükrözi a történetileg új időbe került ember magatartását, intellektusát, emócióit az új zene?*

– Csak a legközvetlenebb módon. A zene végül is nem a társadalom történetének új dimenzióját tükrözi, hanem azt, amit az individuumban létrehoz a társadalom. Végül is az emberekben létrejött történeti hatást méri le és tükrözi. Azért rettegek mindenfajta társadalomtudományi megközelítéstől a zene vonatkozásában, mert állandóan vakvágányra visz és olyan tételek kimondására kényszerít, amelyeket később megbánunk. Az elmúlt időszak nagy félreértései is abból fakadtak, hogy megpróbáltuk valami fajta direkt kapcsolatba hozni a zenét a társadalom mozgásaival.

– *Térjünk vissza a műhely életéhez! Mely irányba tartottatok, mi felé köteleztétek el magatokat?*

– A mi elkötelezettségünk tulajdonképpen nem is nevezhető elkötelezettségnek. Amikor mi elindultunk, 1976-ban, és még 1977–78-ban is, jóval avantgardabbak voltunk, mint ma... Ahogyan megismerkedtünk egészen új zenékkal, úgy jöttünk rá, hogy borzasztó sok pótolnivalónk van... ez természetesen önmagunkra vonatkozik, hiszen úgy kezdtünk el ma születő zeneműveket játszani, hogy nagyon kevés *Sztravinszkijt*, nagyon kevés új bécsi iskolát, vagy *Schönberget*, *Webernt*, *Berget* és nagyon kevés *Bartókot* játszottunk. Bartókot végül is mindenki megkapja valamilyen módon az iskolákban, csakhogy az új zene szempontjából még mindig nem hasznos az, ahogy Bartókot tanítják. Bartókot nem mint a század zenéjének egyik úttörőjét, hanem mint egy folklórista népszolgát tanítják... és ez nagyon káros.

A műhely tehát 1976-ban jött létre és csak azért akartam beszélgetni ezekről az elméleti kérdésekről, mert még egyszer hangsúlyoznom kell, hogy a műhely nem annak indult, ami ma. Ma a műhely egy többé-kevésbé félstagione rendszerű, produkcióra összehívott, nagyon magasan kvalifikált hangszeres muzsikusként társulása. Ez lett mára a műhely. Nem ilyen volt – mihez is tudnám hasonlítani? –, talán egy bibliópresszóhoz, ahol alkalmanként összejött néhány ember, természetesen egy sor ismeretség alapján, jobbnál-jobb előadóművészek, együttesek az ország minden részéből, és eljátszottak egy-egy művet, ami éppen repertoáron volt. Így a műhely mai tagjai tanúként vettek részt a műhely munkájának alakulásában.

- *Hogyan alakult ki a repertoár? Kiket játszottatok?*

- Az elhatározásunk az volt, hogy csak élő szerzőket játszunk. Így tehát az első feladat az volt, hogy azok a muzsikusok, akik élő szerzőktől akarnak játszani, ehhez lehetőséget kapjanak, hogy teremtsünk valamilyen közönséget, biztosítsuk a közérdeklődést. Az első időszakot eléggé kritikátlan korszaknak kell neveznem. Majd két év elteltével, elhatároztuk, hogy fővállaltan és keményen avantgarde zenét kell játszani, a legújabbakat, a legbiztosabban jelentkező irányzatokat. Így kerültek az érdeklődés homlokterébe az *Új Zenei Stúdió* szerzői; *Jeney, Sárosi, Vidovszky*, így kezdtünk komolyabban foglalkozni amerikai művekkel, mégha nem is kerültek a közönség elé különféle repetitív darabokkal. És jöttek a külföldiek: *Penderecki, Ligeti*, akik nagyon nagy súly kaptak a műhely munkájában. Ez az érdeklődés, elmélyülés kezdett ráébreszteni minket a hatvanas évek közepén beérett nagy szerzők eredményeire. Az elképzelések bonyolultabbá váltak, tágitani kellett a horizontunkat, ezért került be már 1980-ban egy teljes évadnyi *Webern*, és jött az egész új bécsi iskola, így jött *Sbõnberg* és *Berg*, majd nagyon komolyan elkezdtünk foglalkozni *Sztravinszkijjal* is.

- *Ez olyan tekintélyes névsor, aminek felvállalása bizonyára számos szakmai és emberi konfliktust teremtett a műhelyen belül... Egy korábbi beszélgetésünkön említetted, hogy a műhelyben miniatürizálva benne látod az elmúlt öt esztendő magyar szellemi és művészeti életének feszültségeit...*

- Ezzel én tulajdonképpen azt akartam érzékeltetni, hogy a műhely a fejlődést hordozza magában, vagyis a magyar humán értelmiség és azon belül a művészek – a látható és érezhető káosz ellenére –, a zenészek fantasztikus fejlődésen mentek keresztül öt év alatt. A fejlődésen elsősorban változást értek. Megszűntek bizonyos dolgokról az illúzióink és a magyar szellemi élet felismerésével párhuzamosan jöttünk rá mi is, hogy mennyi tanulnivalónk van még.

- *Ez a folyamat nem mehetett simán... feszültségeket kellett szűlnie...*

- Ezt le kell választani a feszültségekről... a műhelyen belüli feszültségek tulajdonképpen rendkívül apró ügyek voltak... mármint egy hivatásos együttesen belüli feszültségekhez képest nem érdemes feszültségekről beszélni. Nálunk nem egzisztenciális kérdések domináltak... a műhely szabadúszók csoportja, illetve a műhely maga „szabadúszó”, olyan emberekből áll, akik másutt keresik meg a kenyerüket és a műhelyben gyakorlatilag önkéntesen dolgoznak.

- *És a feladatok nagysága...*

- Ami a feladatok nagyságát illeti, természetesen, hogy morális szinten voltak és vannak nagy feszültségek, mert a műhely, a maga szempontjából kijelöli egy muzsikus helyét a ranglétrán. A műhely elmondhatja magáról, hogy a legjobb és a legképzettebb miskolci muzsikusok játszanak benne, akik valóban magas szinten művelik a szakmát. És az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy – ismerve most már majdnem az egész országot, a vidéki városokat – egyszerűen nem lehet egy napon emlegetni a többi megyeszékhely muzsikusait a miskolciakkal. A zenekari élet majdnem minden vidéki városban válságos időket él át, és erőteljesen gyengül a kamarazenei élet, amihez még provincializmus is járul... mindehhez képest Miskolc maga a zenei arisztokrácia... ezt most számszerűleg értem. Nincs még egy olyan vidéki város, mint Miskolc, ahol ilyen sok jó muzsikus lenne. Tehát végül is az a tény, hogy Miskolcon sok muzsikus van, azt is jelenti, hogy rang a műhelyben játszani.

- *Említetted - a vidéki zenei élet kapcsán - a provincializmust. Az erőfeszítéseitek ellenére nem termel ki a műhely újfajta provincializmust?*

- Nem. Nem hagyományos tétje van munkánknak. Egyáltalán nem hiányolunk több clismerést, mint amennyit kapunk. Egy cseppet sem érezzük, hogy a műhely kevésbé lenne megbecsülve, mint érdemelné. Akkor válna provinciálissá a munkánk, amikor a tét a karrierre menne. Vegyünk egy konkrét példát: műsorra tűzünk egy művet, ezt játsza tíz ember. Ez a tíz ember, ez a tíz muzsikus egy árva fityinget sem kap az előadásért. Ennek a tíz muzsikusnak ennyi az alaplehetősége... a maximum pedig, ha eljátszuk Pesten, vagy máshol azokat a műveket, melyek reprezentálják a törekvéseinket... tehát a muzsikuskok semmi másért nem dolgoznak heteken keresztül, csak a mű megszólalásáért, és ettől nem lehet, nem válhat provinciálissá.

- *Milyen a kapcsolatokat a közönséggel?*

- Van egy állandó, de nagyon kis létszámú közönségünk, ez maximum fél házat jelent. De nagyon sokszor van telt ház. Ugyanakkor nagyon becsületesen vezetjük a nyilvántartást, hogy hány százalékos a terem telítettsége. Előfordult, hogy tízszázalékos volt. Beírtuk. Annak ellenére, hogy nagyon rosszul mutatott egy olyan statisztikában, amiben négy százszázalékos és egy nyolcvanszázalékos termet jegyezhetünk. Nem szeretnénk áltatni magunkat, hogy népszerűbbek vagyunk annál, amit a valóság mutat. Így a közönségünk összeáll egy olyan rétegből, akik valóban kíváncsiak arra, hogy mit csinálunk, és ők mély meggyőződéssel hiszik, hogy jót csinálunk, és van egy másik törsz-közönség, akik sznobizmusból követik a munkánkat és ennek is nagyon örülünk... ők ugyan nem vesznek részt mindig a koncerteken, de tudják, hogy ez egy jó dolog, ez egy mozgás a zenei életben, mozgás a városban, illik róla tudni... És van egy harmadik csoportja a közönségnek, ez a változó közönség. Itt van például egy szakmunkásképző intézet, akik minden évben hűséggel eljönnek két koncertre. Nagyon kedves gyerekek, ipari tanulók, borzasztóan élvezik a dolgot, ha valami nagyon újat hallanak, jókat röhögnek, és mi nagyon élvezzük ezt. Vagy alszanak egyet... de ez mind természetes. Miniket borzasztóan zavar minden ilyen vállalkozásban a szemforgatás.

- *Meddig tudja fenntartani magát a műhely így, ilyen magatartással?*

- Nekem most az az érzésem, hogy addig biztosan bírni fogja, amíg a kívánatos repertoár létrejön... addig tisztán tud maradni... de hozzá kell tennem, hogy nem végső cél egy tiszta, steril, zárdai helyzetben maradni... Hogy utána mi történik, amikor már nem ebben a helyzetben jönnek létre a művek, hogy akkor mi történik, amikor a műhelyből esetleg egy világjáró csapat lesz, amely mérvadó módon tud megszólaltatni nehéz, új műveket, azt nem tudom megmondani, nem is vállalkozom rá. Elképzelhető, hogy akkor már rám sem lesz szükség.

SZENDREI LŐRINC

ELŐÍTÉLETEK NÉLKÜL

Az utóbbi években sajtónkban megsaporodtak a cigányságot érintő, a cigánylakossággal foglalkozó írások. Szerepe van ebben a cigányság életkörülményeiben tapasztalható változásoknak is. Az új helyzetből adódó ellentmondások közvéleményünk egy részét élénken foglalkoztatják. A kialakuló cigány értelmiségi réteg számára pedig a tudatos identitáskeresés központi kérdéssé vált. Amint azt jól ismerjük más példákból – a történelemből és a jelenből egyaránt –, számunkra is a saját múlt megismerése és felmutatása az egyik lényegi vonatkozás. *Víg Rudolf* népzenekutatóval e múlt fontos rétegéről beszélgetünk.

– Sokan vitatják, hogy a cigányság saját hagyományokkal, saját kultúrával rendelkezik. Kétségbe vonják – többek között – zenéjük egyediségét. Hogyan látja ezt a népzenekutató? Van-e cigány népzene?

– Talán elfogultnak hangzik a válaszom: Európának ezen a táján, Közép-Európa ezen részén csak a cigányság zenéje élő valóság mint népzene. Úgy hangzik, mintha elfogult lennék, pedig csak a tényt közlöm, hogy mindennapi valóságként Közép-Európa népeinek többsége ma már csak emlékeiből tudja rekonstruálni a saját zenéjét. Talán az egyetlen kivétel a cigányság. Nekik ma is élő népzenejük van.

– Milyen hagyományai vannak nálunk a cigány népzene kutatásának?

– A cigány népzene kutatása nem mai kezdetű. A múlt század végéről számos, kutatóktól származó, kitűnő forrás maradt ránk, ami bizonyítja, hogy a múlt század utolsó éveiben, egyéb népcsoportok mellett, a cigányok népzeneje iránt is mutatkozott érdeklődés. Arra is föl kell hívni a figyelmet, hogy nem kisebb személyek, mint Bartók Béla és Kodály Zoltán az első világháború előtt sok néprajzi csoport között – többek között a cigányok körében is – elkezdtek a gyűjtést. Munkájuk nehézségét elsősorban akkor értették meg, amikor nagyon logikusan és megfontoltan ők maguk fogalmazták meg a gyűjtés előfeltételét: beszélni kell a gyűjtési szándékkal kiválasztott nemzetiségi csoport nyelvét. Tehát azt, amit tenni szándékoztak, azért hagyták abba a korai szakaszban, mert fölmérték, hogy nem tudnak cigányul. Kodály, aki gyerekkora óta anyanyelvi szinten beszélt szlovákul, Bartók, aki gyerekkorában megtanulhatott volna románul, de csak felnőtt ésszel tanult meg, rájött arra, hogy igazán érdemi munkát csak nyelvi ismeret birtokában lehet végezni. A cigány nyelvet nem beszélve, nem ismerve, szórvány próbálkozásukat abba is hagyták. Gyűjtésem kezdetén – sajnos – én sem tudtam ezt a tudományos előfeltételt megszerezni. A fontosságával azonban éppen Kodály jóvoltából mindig is tisztában voltam. Érdemi gyűjtőmunkát addig én sem végezhettem, míg a cigány nyelvet el nem sajátítottam.

– *Tudomásom szerint elég kevesen végzik ezt a munkát.*

– Elég kevesen és mindig is kevesen végezték. De azért ne essünk át a ló másik oldalára! Meg kell mondanom, hogy nagynevű elődcink voltak a cigányfolklórban, még Bartók és Kodály előtt is.

Így például *Hermann Antalnak* és *Visoszki Endrének* gyönyörű szöveggyűjteményei vannak. Kotta nélkül, „népi rögzítés” nélkül. Összegezve: a nagyközönség nem tudja, de a cigányfolklór gyűjtése nem most kezdődött napjainkban. Már a múlt század végén elkezdődött, s nem szabad lekicsinyelni az akkori próbálkozásokat, hanem becsülnünk kell a maga helyén, a maga rangján.

– A nagyközönség keveset tud a cigány népzeneről, mert kevés a publikáció. És nem minden publikáció a valóságot tárja fel. Feledhetetlen emlékü jóbarátom, *Erdős Kamil* (aki túl korán halt meg), egyik kiváló rövid cikkében – a cigányokkal foglalkozó irodalom áttekintése – bibliográfiai felsorolást ad. A bevezető legszebb és legfontosabb szavai így szólnak: „talán nincs a földkerekségnek még egy népe, akiről ennyi cikk és publikáció látott napvilágot a múltban, de a rengeteg publikációból paradoxális módon – talán a legkevesebb publikáció olyan, amelynek maradandó értéke lenne”. A cigányokat érdekes, egzotikus népek tartották. Észrevette őket nem csak a tudomány, hanem a népszerű irodalom is. Összeírtak róluk hetet-havat, de komoly, hiteles érvényűt és ma is helytálló információt nagyon kevés publikáció nyújtott. Tehát nem az az igazság, hogy a cigányokról keveset írtak, hanem a legtöbbit írtak. Ugyanakkor ne legyünk tiszteletlenek az elődeinkkel szemben: ma is kevesen publikálnak a tárgyban a tudományosság igényeinek és rangjának megfelelő szinten.

– *Közel huszonöt éve foglalkozol a cigány népzene kutatásával, gyűjtésével. Mi indított el ebben az irányban?*

– A véletlen. Belebottlottam, és ahogy te mondod, azóta tényleg negyedszázad telt el, és csillapíthatatlanul, sőt, egyre fokozódó kíváncsisággal folytatom ezt a munkát, a nagyközönséget sajnos, 1976-ig „kizárva”, amikor is megjelent az első cigány népzenei lemez.

– *Szavaidat hallgatva, úgy tűnik, ha rajtad múlik, ez a lemez már korábban is megjelenhetett volna, mivel az összegyűjtött anyag rendelkezésre állt.*

– Én magam mestereim – eszmei mesteremtől, Bartóktól, gyakorlati tényleges mesteremtől, Kodály Zoltántól tanulva – örökségének szellemében, tudatosan, komolyan vállalva szerettem volna nyúlni ehhez a témához, ha már a véletlen rávitt. Nagy eszmei serkentést – nem támogatást, anélkül – kaptam Kodálytól, aki mindjárt 1957 végén, '58 elején arra biztatott, hogy ezt csináljam komolyan. Azt hiszem, bizonyos tévhiteket itt is eloszlatatok. Kodály sohasem volt „ellensége” a cigány kultúra kutatásának. Ő tisztán magyar szempontból is fontosnak tartotta a cigány népzene létének, valóságának ismeretét. Éppen ezért támogatta ezt a fajta kíváncsiságomat. És, amikor félve megmutattam neki első gyűjtéscímét, nem hogy megbocsátotta volna botladozásomat, hanem azonnal, a leghatározottabban támogatta, mondván, ebben a vonatkozásban idáig túl sokat beszélünk. Pedig most már nincs szükség a további beszédre, hanem tényszerűen meg kell mutatnia a magyarországi cigányság hagyományait. Miben hasonlít, miben különbözik, miben teljesen más a magyar hagyományokhoz viszonyítva.

- Végeredményben megszületett az első cigány népzenei lemez. Ez önmagában nagy eredmény. Milyennek ítéled meg a lemez fogadtatását, sikerét?

- Azon kívül, hogy akár látszólag is csökkenteni akarnám személyes örömet, amiért a lemeznek sikere volt a nagyközönség előtt is, tudományosan sem akarok álszerénynek mutatkozni. Végső soron a leghatékonyabb módon, az egyik leghatékonyabb kommunikációs eszközzel lehetett bizonyítani, hogy a cigányság érdekes hagyományát nem valami titkos kottáírásból kell megfejteni a nagyközönségnek és a szakembereknek, hanem a hangzó valóságból, amit a modern technika segítségével a legtökéletesebb módon demonstrálhatunk. Tehát álszerénység volna részemről, hogyha ennek a jelentőségét csökkenteni akarnám. Mégis azt kell mondanom, hogy a kutatásomnak a lemez „csupán” szükséges mellékterméke. Nem szerénykedem, mert a népszerűsítő megismertetés feladatának legjobban ez a forma tehet eleget. És azt kell mondanom, hogy érdemileg kell eleget tenni ennek a feladatnak. A lemezgyártónak is sikere volt ezzel a kiadvánnyal. Folytatni kell - vonták le a következtetést.

- Az újabb nagylemez is átfogó képet ad majd a magyarországi cigány népzeneről? Vagy esetleg egy terület mélyebb bemutatását vállalja föl?

- Kérdésedben benne van a válasz. A legelső kiadvány 1976-ban szükségszerűen azt tűzte ki céljául, hogy keresztmetszetet nyújtson az ország legkülönbözőbb vidékein lakó cigányságról, sokfajta tájszólásáról, zenei sajátosságairól, a népzenei hagyomány egészének részleteiről. Most, amikor a kiadó jóvoltából folytathatom ezt a munkát, úgy érzem, már nem általában kell gazdálkodni és bemutatni a cigány népzentét, mint olyat, hanem mód és lehetőség van arra, hogy ezt a gazdagságot egyes földrajzi tájegységeken belül mutassuk meg. Úgy döntöttem, nem markolok nagyot földrajzi szélességben, hanem egy kisebb tájegység mai népzenei valóságát mutatom meg.

- Melyik tájegység népzeneje lenne a lemezen?

- Ez a tájegység Északkelet-Magyarország felső csücske, a valamikori három határmegyénk, Szatmár, Ung és Beregszög közös szöglete. Mai közigazgatási terminológia szerint úgy kell meghatároznom, hogy Szabolcs-Szatmár megye határvidéke. Másik szempontból, politikai határainkat tekintve, úgy kell mondanom, hogy a magyar-szovjet-román hármashatár csücskéből a Felső-Tiszavidék magyar cigányai.

- Huszonöt éve állsz a népzene kutatás, a cigány népzene kutatás szolgálatában. Milyen terveid vannak az elkövetkezendő időre?

- Még egyszer szeretném hangsúlyozni, amit a nagyközönség tud vagy hall, azok melléktermékek. Nem lebecsülni akarom ezt a munkát, de a tudományos kutatásban távolról sem ilyen mutatósak az eredmények, még ha a nagyközönségnek akár módja is van meghallgatni mondjuk egy, vagy több lemezt. Mivel elméletileg ez a lehetőség fennáll. Azért mondom, hogy elméletileg, mert Japánban is jelent meg egy album. Tehát dicsekvés nélkül mondhatom, már négy darab nagylemez jelent meg két kiadványban. A kereketek mindig szükek: hála istennek, a létező hagyomány nem fér rá egy lemezre, de még kettőre se, de kettőre több fér, mint egyre. Azt hiszem, hogy két darab lemezen jobban eleget tudunk tenni a várákoszásnak, mint egyen. Hál' istennek olyan bőséges a magyarországi cigány népzene, minden mesterkéltségek nélkül olyan sokszínű, gazdag változatosságával olyannyira alkalmas arra, hogy több tájegységet mutassak be. Az egységes cigány népzeneen belül különböző dialektusok vannak.

– *A cigányokkal kapcsolatban sok az előítélet. A népzenei lemezek talán hozzájárulhatnak ahhoz, hogy más oldalról is megismerhessük őket. De vajon, a cigányok hogyan viszonyulnak saját kultúrájukhoz, saját hagyományukhoz?*

– Anélkül, hogy lebecsülnénk a kérdés jelentőségét, a másik szélsőségbe sem szabad esni. Van egy közmondás: minden cigány a maga lovát dicséri... A magyarországi cigányokon belül nem minden részegység szereti igazán a többiket, talán csak a fajtájának, csoportjának legsajátosabb, egyéni hagyományait kedveli. Ez az egyik dolog. A másik dolog talán nem eléggé köztudott. A magyarság a cigányokat érzelmileg különböző módon fogadja. Ebben nemcsak fokozati, árnyalati különbség érzékelhető. Vannak, akik rajonganak a cigányokért, vannak, akik a cigányokat ritkábban szeretnék látni. Magyarán: az érzelmi hozzáállásban, nem pedig a visszatükrözött anyagban van a hiba. Tehát a készülékben, az ön készülékében. De az érdem is az ön készülékében, az ön szemüvegében van. Ha valaki – hogy is mondjam – negatív módon viszonyul a cigányokhoz, nem fog hatásuk alá kerülni. De ha valaki előítéletek nélkül a szépet, az értékeset keresi bennük, előbb-utóbb rá is talál.

Az interjú után néhány héttel kaptuk a szomorú hírt, hogy Víg Rudolf 53 éves korában tragikus hirtelenséggel elhunyt. Beszélgetésünk már nem folytatódhatott.

GÁSPÁR ISTVÁN GÁBOR

„Palócföld Anteusza” – Réti Zoltán

Réti Zoltán művészete önmagát mindig a föld erejével újítja meg, támasztja életre. Nem is tudom, találna-e Réti Zoltán lélektáplálékot, ha elszakadni kényszerülne attól a földtől, amelyből vétetett! A *palóc táj* az ő igazi lételeme, festészetének inspirálója, és e föld erősíti meg, ha ellankadna a csúcsok felé vivő úton. A háború herkulési erceje ideig-óráig elszakította életterétől, de a szülőföld magnetikus vonzereje legyőzte az idegen vidék csábítását, visszahúzták a hazai kertek és szántók, akár Ádámot az úrból a Földszellem szava.

Az csupán életrajzi körülmény, hogy ma is Balassagyarmaton él, hogy Nagyorosziban született, és Érsekvadkerten járt iskolába. Az is csak magyarázat, melyet vallomása erősít: „Életem fényei és felhői mögül gyakran felbukkan gyermekkorom, Nagyoroszi és Érsekvadkert”. Mert a lényeg az a *szülőföld* szeretete adja útavalóul, ez az anteuszi közelség az *anyaföld*-höz: a *mater materiae* melege!

„A valóság – a munka – a tanulás” hármast jelent tehát az iskoláévek „vadkert”-je, s a nyaralásokban újraélt „meséket – játékot – csodákat” pedig születésének helye. Réti Zoltán, ha el is ragadja vágyódása kozmikus távolokba is, és újabb munkái, törekvései a végtelenbe szólítják, mégis a „starthely” az anyaföld, az áldott és termékeny-termékenyítő palóc határ – e láthatár végessége – közvetíti a határtalant.

Réti Zoltán hazajött a hadifogságból a délnémet dombok közül, pedig már műkereskedőnek festett, kiállításra – de ennél a csáberónél delejesebb volt a szülőföld vonzalma. Pedig manapság divatos éppen az idegenbe szakadt hazánkfiaiak itthoni megdicsőülése, s járhatta volna esetleg az ő útjukat. . . Vannak, akik idehaza is idegen proféták maradnak életük végéig. Örömmel mondhatjuk, Réti Zoltán nem idegen hazájában, s szűkebb pátriájában különösképpen nem, de legutóbbi szereplései külföldön is (Londonban, Tokióban) megismertették a nevét a *műkedvelőkkel*. Éppen a londoni „színek” színezik újabb törekvéseit, a nagyhatású Turner – (festészetében is „impresszionista” hangulatokkal) és grafikáinak Madách-gondolatait is kiteljesíti a londoni szín – a „Londoni szín”-ben.

Képzőművészként több műfajban is jeleskedik: a grafikában, s a festészetben, melynek két ágát is műveli: az olajfestést és az akvarellt – s éppen az akvarelltechnika erősítette meg olajfestési megoldásait is. De a zenéhez is köze van, lévén *képzett zenepedagógus* is, s ez nem csupán a harmonikusságra való törekvését, vagy a kontrapunktikus szerkesztésre való hajlamát erősíti, hanem tematikáját is. A munka fölmagasztalása mellett a művészi alkotás, az egyttmuzsikálás meghitt örömét is szeretettel ábrázolja.

FÖLDKÖZELBEN lehetne összefoglaló címe grafikái e ciklusokba rendezhető gyűjteményének (miként éppen ezen a címen jelent meg egy válo-

gatott mappaanyag grafikáiból, a Palóc Múzeum 1981-es kiállítása alkalmából).

Ez a földközelség láttatja meg vele a kétkezi munka szépségét, a földhöz közel hajoló emberek esettségében is a magasztos „termékeny pillanatot” – lessingi és örök emberi értelemben, a vetés és aratás körforgásában. Ilyenek a *Szőlőmetsző* és a *Kazaltrakó* alakok mellett a két műves rajza, a *Kalászszedő* (rézkarc), valamint a *Paradicsomszedő* (tusrajz) „életképe”. Utóbbi (miután maga is vallja, hogy egy-egy témát makacsul őriz és újra és újra megfogalmaz) ismét megjelenik egyik festményén is.

Kiállításain is grafikák és festmények reprezentálják művészetét. Tucatnyi lényegesebb bemutatkozása (1973-tól a Fényes Adolf-teremtől az 1982-es Tokyo Roma Art Hall-ig) szépen fejlődő ívet rajzol Réti Zoltán arcéle köré – vedutaélményt, háttérrelátatot, melyből ismét csak az ismerős táj körvonalai sejlődnék föl és benne egy reneszánsz alkatú művész önvallo-mása-önarcképe! (Kiállításainak száma: 60. születésnapján Nagyorosziban éppen az 50. önálló volt, s ez illő jubileumi köszöntése is!)

Jellemző műfajait, stílusjegyeinek összefüggéseit *tiz év* távlatában kell tehát méltóképpen áttekinteni!

Grafikái közt a legfinomabb megoldások – a pókháló-finomságú „szalkázások” – rézkarcaiban jelennek, s mutatkoznak meg. Már a hetvenes évek elején sorozatokban komponálta meg – a sorozatcímmel is jelzett – *Falu emberét* és a *Hétköznapiok* varázsát. Az 1971-es *Sóskázó*, *Kalászszedő*, *Kaszáló* grafikai életképek egyazon téma változatai, a reneszánsz életszemléletből ismerős „tevékeny élet”, a *vita activa* motívumaira. Közülük is kiemelkedő a tájban időtlenül és személytelen álló alak – hátikosarában az élet-jelkép kalász-szálak szinte szárnyakként emelik lebegővé... A kompozíciót levegős könnyedség jellemzi, nincs horizontot érzékeltető, a földet és az égi magasságokat elválasztó „lát”-határ.

A Hétköznapiok sorozatban is a *Fürészelő*k, a *Gyapjűszemle*, a *Palántázók*, tehát a *köznapi* munka motívumait látjuk. Emellett az *Anyaság* kedves motívumát. Az *anyaság* áttételesen is megjelenik nála, szépséges örök-érvényűségével (akvarelljeiben majd ismét az asszonyi-gyermeki kapcsolat, a madonna-bambino összetartozása jelenik meg pasztellfényekben), az elvontságában is „emberi” *kiscsikó anyjával* megfogalmazásban is. Az anyaság motívuma némiképpen a táj és ember, az „anyaföld” és a földi ember kapcsolódásában is megmutatkozik. Réti vallja ugyanis, hogy „nincs ember nélküli táj”, még az „embertelen” értelmében sincs, de akként se, hogy a megművelt föld mindenütt az ember keze nyomát őrzi és érzi. A „termő”-föld pedig az egyik legemberibb arcú táj!

A *Hazafelé* és az *Ipoly partján* motívumkereső intuícióit jelzik, ezek majd festői attitűdökként jelennek meg találékonyan. A megtalált téma érettebben és kiteljesedve él festészetében.

Tusrajzaiban is a motívumkereső témaclökepletek dominálnak. Főlnyíló *Akt*-jának finoman erotikus szépsége előlegezi a későbbi Madách-sorozatában vakító Nap-testű, érzéken-tündéri Éva-parafázisok pompáját. Mintha a Naptestű-Évák is Réti Zoltán életszerelmét sugároznák!

Két figyelemre méltó témamotívumot említsünk még. Szintén későbbi festményekben visszatérő az életeremtés anyaságszimbolikája. Az egyikre a „modernizált” (traktoros) *Magvető* lehet a példa, a másikkra a mementőszándékkal született *Anyuska* megörökítése. Az édcanya alakja később poétikus címmel (*Pihen a gond*) olajként válik maradandóvá, a megőriző pillanattörédeket fölillantva.

Grafikáinak jellemzője az egyszerűsége törekvés. A zenei kontrapunkti-kusság megoldásai pedig mutatják, hogy Réti Zoltán a zenét is az átlagnál jobban érzi, hiszen zenepedagógus is.

A *panteista* természetimádat festményeiben érződik igazán. Természete-sen itt is említettem, *természet és ember*, táj és alakítójának viszonya áll a középpontban. Még akkor is, ha „ember nélküli” tájat hoz közelebb hoz-zánk premier planban. Réti Zoltán makacs, önmagát feltáró művész, „pik-torkrónikás”, aki megőrökít egy-egy jellemző nógrádi földdarabot, tudván-tudatva, hogy lehetséges, ez is holnapra eltűnik, miként évszakonként meg-változik „ugyanazon” táj arculata, hogy ismét megújulva sohasem-ismétlő-dő örök arcát mutassa. Mert tudja, málladó falú házai (a tájfestés „klaszs-zikus témái”), vagy akár azok az utak, amelyeken sokáig nem járnak, el-mosódnak, végül schová-semerre visznek. Eltűnnek a dombok és vizek, az az ember saját képére és hasonlatosságára átformálja környezetét. Néha elő-nyére, máskor hátrányára. Az ismerős dombok és vizek mégis mindig a meg-újulás, a termékenységre készülődés várakozás feszültségében őrzik a fel-szín alatt is a mélység erekeit. Talán éppen ezért fest Réti Zoltán előszere-ttel felszántott földet, *szántásformációkat!*

Az olajképeiről szólva, szükségképpen idéznünk kell egy korábbi kritiku-si megállapítást (Tasnádi Attila írta még 1973-ban): „az olaj műfajban még nehézkesen mozog, de az akvarell nagyon a kezére áll”. Ez a megállapítás a tíz évvel ezelőtti és (figurális) olajképekre vonatkoztatva még igaz is le-hetett, de mára, a nyolcvanas évek olajképeiben, a dicséret akvarelltechnika kölcsönhatásában, az olajfestészet is megtermékenyült, kezéhez szelídült. Sőt, az olaj tónusai is pasztellszínragyogást hirdetnek, sokszor vidámabban, mint az akvarellek *lavírozásai*. Mintha az akvarell segítségével jutott vol-na el Réti Zoltán az *Ébredő föld* színe változásait „megénekelni” tudó olaj-festészetig is!

A figurális kompozícióiban ugyan néha érződik az esetlegesség (különö-sen az életkép-mozgalmasságú több alakos olajképeken), de önarcképei és anyaságváltozatai, vagy a *Nógrádsípeki népművész* és a *Katonatörténetek elbeszélése* közben már a feszes szerkesztést és az alak belső világát-hangu-latát is kifejezni tudó portréfestési készségét mutatják.

Néhány érdekes kísérlete már a hetvenes évek elején, olajképeiben is elő-legezi a nyolcvanas évek eredményeit, sejdítetteti már az évtized végére ki-teljesedő minőségi változásokat. Az akkori kvalitást szükségképpen csak fejlődési fázisnak, kiindulópontnak kell tekintenünk (a konkrét tematikus-körvonalú alakábrázolásokra szüksége volt), melyre, mint alapra, épülhe-tett az elvontabb tematikai igény is.

A jelenlegi eredményes szintről pillantsunk vissza néhány korábbi állomá-sára, s a motívumösszefüggésekre figyeljünk! A *Paradicsomszedőt* már em-lítettük. A szép arcú menyecske, vagy asszony, érsekvadkerti viseletben, egyik grafikájának újraalmodása olajfestményként. A műfaji váltás a képet is megváltoztatja: olajban az alak mögül előtörő keresztirányú fények való-ban élő keresztte formálják a figurát, jelképpé emelik.

A Salgótarjánban található *pannó* (a tsz-szövetség épületében) szintén a „gépesített *Magvető*-téma” grafikában vázolt jelenetnek festői parafrázisa (1975.). S ezen a képen a szántásnyomok már önálló jelképpiséggé formáló-dnak, itt még a barnás-sárga „földszínek” dominálnak; de később a kibom-ló föld színes szalagjai (Kerényi Ferenc találó megfogalmazásával) „Ostor-csapás-barázdákká” válnak: villódzó sárgák, kékek, vörösek, barnák, feke-

ték és zöldek szírványlanak! A szemhatárig tornyosuló domboldalon föld-szelet-örvénylések, ostorcsapás-barázdák és képnyi-szántásköltemények! A föld hullámai is a tenger érzetét keltik, a végtelenséget!

Réti Zoltán lírai természetét jelzik ezek a vallomások. 1977-es *Dezsőpuszta* című képen, melyen az utak, a tó tükrében önmagának tetszelgő fa, a házak háttérsziluettei már önálló jelképi rendszert mutatnak, jelzi az önmagánál továbbvivő festői utakat is. Ugyanilyen jellegzetes a *Nógrádi táj*, a várral, a szántással, ismét a tó tükrében magukat pillantgató, titokzatos és múltat sóhajtozó fákkal. Réti Zoltán kialakítandó és máig megvalósított világképeinek elemei sorjáznak itt.

Ezen évből az *Órbalom* a „festő-krónikás” ambícióit teljesíti tovább. E megörökített házak sincsenek már meg – mint elmondta –, csupán festményei őrzik, hasonlóan sok-sok Ipoly menti, nógrádi táj pillanatképehez! Ezért is oly fontosak a *Balassagyarmati kerteket*, vagy a *Kétydonyi dombokat* (feleségének szülőfaluját) megörökítő művei!

Legutóbbi időszakában, a nyolcvanas években tünedeznek föl az akvarelltechnika hatását mutató olajképekben is az absztrakció felé mozduló képzeletjátékok, melyekben a táj is *lírai-mágikus* örvénylések színszimbolikájával jelenik meg. Fái lángolnak, lendületes ágaik pirosak és élénkzöldek (néha mint kreppszalagok röpködnek) az alkonyi kékeslilában. A nádasok szálkás esetkalligrammái, a szántások ide-oda hömpölygő színfolyamai, egy megtalált „hang”-vétel hangulatjelenteit tükrözik. Réti Zoltán lélekarcait a táj tükrében.

Az 1983-as *Temető* – kompozíciójában is remeklés, a balról a világosabb háttér irányába mozduló kép, több temetésmotívumot őriz, azok letisztult eredménye: mozgást érzékít, az életből a halálba vonulást, az óramutató járásával megegyező ritmus, az „örök nyugalom” és az „örök élet” kontrapunktikáját – zenei formává, halotti siratóvá növesztve!

Külön tanulmányt érdemelne Madách-sorozata, melynek a művész által válogatott – legjobb darabjaiból album készült!

VIRÁGZÁS – lehetne az akvarellek összefoglaló cikluscíme. Valamennyiben a kivirágzást, a *Feszülő domboldalakat*, a *Szántás*-dinamikákat, az *Őszi napsütést*, a tocsogókat, réteket, nyireseket, a szelek és vizek, nádasok szóttagását szólaltatja meg képi nyelven mesterien.

Ha e virágzás-jelkép a korábbi örök megújulás – Nap – motívumkörhöz kapcsolható, nincs is különösebb „megújulás” Réti Zoltán művészetének tematikájában. Am megoldásaiban sok újszerűt hoz ez a korszaka, már-már a foltfestészet legjobb eredményeit hasznosító, sajátos, realiztikus impresszionizmust alakítva ki, „*pointillista*” hatásokra törekedve. Kozmikus távlatokat sugalló, lendületes ecsetkezelése (olaj- és akvarellképein egyaránt) festői nyitottságát is mutatja. Az 1983-as *Árvalányhaj* (több előtanulmány után) a fel-felszikkázó vörösek, az árvalányhaj-tengerben, magyarszégfű-hullámlásban a „termő végtelen”-t idézi! S e költői asszociáció (Tóth Sándor poétikus sora) mellé Weöres Sándor versének címe illik – „*Benső táj*” ez: Réti Zoltán benső végtelenjének kitérülése. A Föld-anya virágoktól lobogó rétejeinek tenyeréből utak ívelnek a végtelenbe.

Valóban különös, hogy Réti útja képeinek útjain át vezet, akár a mítikus kínai festőé a legendában – kozmikus távolokba! Újabb művein ezek a virágzások és utak már „hold”-örvénylésekké válnak. Vagyis: mert tudjuk, a Hold terméketlen, inkább így fogalmazunk, olyan csillagforgókká vál-

toznak, amely csillagokban még ilyen buján diadalmas lehet (a lehetséges!) élet – akár Földünkön.

De kozmikus távolokba vágyódása mellett nem szabad elfeledkeznünk Réti *lokális színek*et őriző alkotásairól sem, amelyek szűkebb pátriája szépségeit ragyogtatják föl, s amelyeknek éppen ezért az akvarell hagyományait értékelő Japánban is nagy sikerük volt.

Az absztraháló szándék bár ott bujkál valamennyi „táj”-képében, mégis felismerszik: ez a *Felszántott Karacs*, amaz Nagyorsziban az *Esti „Tá-bán”*, vagy emitt az orosz szőlődombok, a *Kaluckó* mesevilága, amott az Ipoly kiöntései, ezek az utak *Hollókő felé* visznek. Akár meg is kereshetnők ezeket a festő jellemzően kiválasztotta tájrészleteket. De ha pontosan lokalizálnánk is őket, mind mást is jelentene. De az ember (a festő) saját képére formált tája ez, a teremtő ihlet forrása, maga a Teremtés jelképe, s a világ panteisztikus önteremtődésének is megnyilatkozása. Az emberarcú táj Réti Zoltán „ars picturá”-jának kifejezett vallomása.

Az utak akárhová fordulnak is Réti képein, az ember felé vezetnek. Minden mozgása galaktikánk perpetuum mobile mivoltát hirdeti. Nála a behatárolt emberi a végtelenségből kifarcellázott életterünk. Réti Zoltán megdicsőítésében a „palócföldi Éden” tájdarabkáin az elveszített másik Éden visszfénye ragyog.

KELÉNYI ISTVÁN